

LIBERTAS

Nr. 24

December 1997

Kan ejendomsretten begrundes?

Gunnar Jacobsen

Retsmoralen i det offentlige liv

Axel Dam

Udenlandske investeringer

Ludwig von Mises

Boganmeldelser

Per Stig Møller: Den Naturlige Orden

Niels Bjerre-Poulsen & Peter Kurrild-Klitgaard: American Isolationism

I forbrugernes tjeneste?

Axel Borg

Libertas Selskabet

Selskabet Libertas er en uafhængig og ikke-partipolitisk gruppe af personer bragt sammen i arbejdet for et åbent samfund baseret på den frie tanke og den frie markedsøkonomi.

Forretningsfører (administration & regnskab)

Mirella Hansen
Vestagervej 27
2900 Hellerup
Tel./fax. 39 61 70 79
E-post: libertas@libertas.dk

Sekretær (arrangementer & aktiviteter)

Lars Christensen
Lybækgade 4, 1.t.h.
2300 København S
Tel. 31 54 76 61
E-post: lac@oem.dk

Præsidium

Charlotte Albjerg, Bo Andersen, Michael O. Appel, Christopher Arzrouni, Rasmus Bartholdy, Christoffer Boe, Kristoffer Bohmann, Niels Erik Borges, Otto Brøns-Petersen, Henrik Carmel, Lars Christensen, Villy Dall, Flemming Friese-Jensen, Hans Chr. Hansen, Jens Frederik Hansen, Gunnar Jacobsen, Palle Steen Jensen, Tage Sværke Jessen, Martin Jul, Peter Kurrild-Klitgaard, Ole Kvist, Kristian Kyndi Laursen, Lisbeth Mie Nielsen, Mikael Bonde Nielsen, Rasmus Dalsgaard Nielsen, Ole Birk Olesen, Mike Polczynski, Steen Steensen, Casper Thorsted Sørensen, Dan Terkildsen, Finn Ziegler & Per Ørum-Hansen.

WWW-hjemmeside

www.libertas.dk

E-post liste

libertas-list@mermaid.dk

Tidsskriftet Libertas

ISSN 0903-9341.

Tidsskriftet Libertas, som udgives af selskabet Libertas, er et uafhængigt tidsskrift til fremme af studiet af fri markedsøkonomi og personligfrihed.

Artikler og notiser – signerede eller usignerede – udtrykker ikke nødvendigvis redaktionens, udgiverens eller medlemmernes holdninger. For indholdethæfter alene forfatterne og redaktionen.

Tidsskriftet Libertas udkommer fire gange årligt og postomdele til abonnenterne.

Ansvarshavende redaktør:

Peter Kurrild-Klitgaard
Nørre Søgade 39, 3.t.h.
DK 1370 København K
Tel. 33 93 66 06
E-post: kurrild@libertas.dk

Redaktion iøvrigt:

Christopher Arzrouni, Christoffer Boe, Kristoffer Bohmann, Niels Erik Borges, Lars Christensen, Hans Chr. Hansen, Gunnar Jacobsen, Mikael Bonde Nielsen, Ole Birk Olesen, Anders Wivel og Per Ørum-Hansen.

Indlæg

Redaktionen modtager gerne indlæg af enhver art – f.eks. artikler, bog- og filmanmeldelser, noveller, essays og illustrationer (fotos, tegninger, diagrammer o.l.) – men påtager sig intet ansvar for materiale, der tilsendes uopfordret.

Indlæg sendes til redaktionen på 3.5" diskette (MS Word, WordPerfect eller AmiPro/WordPro) uden koder m.v., samt vedlagt som papirkopi.

Årsabonnement

Personligt (fire numre) kr. 190,00
Institutioner (fire numre) . kr. 350,00

Tillæg for levering udenfor Danmark og Færøerne

Grønland kr. 50,00
Øvrige Norden kr. 25,00
Øvrige Europa kr. 30,00
Øvrige udland kr. 65,00

Adresseændringer

Adresseændringer bedes meddelt selskabet Libertas' forretningsfører. Udebliver Libertas, kan erstatningseksemplar rekvireres hos postvæsenet.

Indhold

Kan ejendomsretten begrundes? 3

Gunnar Jacobsen

Retsmoralen i det offentlige liv 7

Axel Dam

Udenlandske investeringer 11

Ludwig von Mises

Boganmeldelser 16

Per Stig Møller: Den Naturlige Orden

*Niels Bjerre-Poulsen & Peter Kurrild-Klitgaard:
American Isolationism*

Bidragydere til dette nummer 19

I forbrugernes tjeneste? 20

Axel Borg

Kan ejendomsretten begrundes?

Et af de mest centrale spørgsmål i politisk filosofi, og et af de væsentligste debatpunkter blandt liberale tænkere, er: Kan ejendomsretten gives en moralsk begrundelse? Og hvis, hvordan så? Disse spørgsmål tages op i dette studie af cand.phil. Gunnar Jacobsen

Af Gunnar Jacobsen

Indledning

Få spørgsmål har gennem tiderne givet anledning til så megen strid som spørgsmålet om *ejendomsret*. Ikke blot er krige meget ofte om ikke altid udsprunget af ønsket om at berige sig på den ene eller anden måde, men også de lærde har i tidens løb udkæmpet mangt en fejde på grund af divergerende meninger med hensyn til hvem noget retteligt burde tilhøre, hvis det da overhovedet skulle tilhøre nogen. Vi skal i det følgende forsøge at argumentere for, at der for det første er en sammenhæng mellem *personlig frihed* og *ejendomsret*, og at det for det andet vil være i hver enkelts interesse at maksimere den personlige frihed og dermed anerkende den private ejendomsret i så vidt omfang som overhovedet mulig. På en begrænset plads kan det kun blive til antydninger af en argumentation, men forhåbentlig nok til, at min begrundelse bliver nogenlunde klargjort. Min argumentation vil i en vis udstrækning være inspireret af "kontrakt-teoretiske" synspunkter, en forskningsretning, som ikke mindst James M. Buchanan har været med til at udbrede. Bedre end en større udredning fortæller titlen på David Gauthiers bog, *Morals by Agreement*, hvad der er hovedsynspunktet i en kontraktteoretisk opfattelse. I øvrigt er mange af de efterfølgende argumenter påvirket af Jan Narvesons bog, *The Libertarian Idea*.

Hvem ejer naturen?

Både den politiske filosofi og retsfilosofien har i umindelige tider været delte i spørgsmålet om, hvem der ejer *naturens ressourcer*, når de befinder sig i det, man har kaldt den "oprindelige position", altså før mennesket finder og beslaglægger dem. Nogle har ment, at vi ejer dem i *fællesskab*, andre, at de ejes *privat*, når man først har tilegnet sig dem. Et typisk og ofte diskuteret eksempel på dette skisma finder man hos den liberale filosof John Locke (1632-1704), der forsøger at forene begge synspunkter idet han, som det var typisk på hans tid, begrundede sin opfattelse ved at tage udgangspunkt i bibelen. Af bibelen ser man, at Gud gav menneskene jorden til fælles eje, men, argumenterer Locke, så snart et menneske "blandt" sit arbejde med en del af "naturen", så tilhører det ham, selv i det tilfælde, hvor han har handlet uden andres samtykke. Vi skal ikke gå nærmere ind på Lockes argumentation; en teistisk begrundelse vil næppe heller være af nogen større interesse i dag.

Men hvordan kommer vi så videre? Man kan forestille sig en *blanding* af privat og offentlig ejendomsret, hvad man jo har kendt både i den romerske retstradition og inden for sædvaneloven. Som eksempel på en *offentlig ret* behøver man blot at tænke på retten til at sejle på havene. Men hvordan skal vi finde ud af, hvad der bør være privat og hvad offentligt? Selv om megen skarpsindighed har været brugt på at finde et overbevisende svar, så hersker der så megen uenighed om de forskellige svares gyldighed i dag som tilforn. For at gøre en lang

historie kort: *man kan af principielle grunde ikke give et sandt svar på det stillede spørgsmål*. Intet spørgsmål om hvordan noget *bør* være, kan besvares ud fra kategorierne *sand/falsk*. Det skal vi se lidt nærmere på i næste afsnit.

Kan normer være sande?

Min påstand er: man kan ikke af nok så megen viden om verdens beskaffenhed udlede noget gyldigt svar på, hvad man *bør* gøre. Kritik af forsøg på en sådan udledning er kendt under benævnelsen "den naturalistiske fejlslutning", en betegnelse, som stammer fra G. E. Moores klassiske arbejde i begyndelsen af vort århundrede. Opfattelsen består kort fortalt i, at der af *formodede fakta* – episteme – som beskrives ved hjælp af sætninger i *indikativ*, ikke ved hjælp af nogen *logisk/deduktiv slutningsregel* kan udledes en *normativ sætning*, altså udsagn om, hvad vi *bør* eller *ikke bør* gøre d.v.s. sætninger i *imperativ*. Med andre ord: nok så mange teorier om denne verdens beskaffenhed, herunder vores forestillinger om menneskets "natur", hjælper os ikke med at finde et *sandt* svar på, hvordan vor moral/etik bør udformes. Moralens/etikens påbud og forbud er ifølge denne opfattelse altid *subjektive* udsagn og kan derfor hverken være sande eller falske. Man kan kun være for eller imod, alt efter overbevisning. Følgelig må de mange forsøg, der fra de græske filosoffer – f. eks. Aristoteles – frem til nu er gjort på at indføre en eller anden morals normative udsagn *apodiktiske* afvises som uholdbare.

Det var den skotske filosof David Hume (1711-76), der i sin i erkendelsesteoretisk henseende revolutionære bog *A Treatise of Human Nature* (1739-40) klarere end nogen anden filosof før ham redegjorde for denne vigtige distinktion mellem erfaringsvidenskabens *rationelle udforskning* af, hvordan tingene er, og moralvidenskabens *subjektive opfattelse* af, hvordan menneskene *bør* handle. Man kan måske udtrykke det sådan, at moral/etik ikke er andet end vor tilkendegivelse af, hvad vi rent *følelsesmæssigt* kan lide, og hvad vi ikke bryder os om. Hos Hume kommer en sådan opfattelse klart til udtryk i bl. a. følgende citat: "A passion is an original existence . . . and contains not any representative quality, which renders it a copy of any other existence or modification . . . It is impossible, therefore, that this passion can be opposed by, or contradictory to truth and reason."

Denne erkendelse af moralens subjektive karakter formuleres måske klarest af den *værdinihilistiske Uppsalaskole* i begyndelsen af dette århundrede. Stærkt forenklet er Uppsalaskolens opfattelse den, at alle moralske udsagn i virkeligheden kan reduceres til følelsesudbrud så som "ah!" og "pøj!". På den anden yderfløj findes opfattelser, der ikke blot mener, at man kan bevise en bestemt morals sandhed, men at al vor adfærd bør følge moralens påbud. Her er tale om en "moralisk totalitarisme", hvor alle tænkelige handlinger enten er *påbudte* eller *forbudte*, intet er blot *tilladt*. Ofte tilføjer de tænkere, der er tilhænger af denne opfattelse, at kun den er fri, som gør det, den pågældende moral påbyder.

Selv om den "moralske totalitarisme" kun har få tilhængere i vor kultur, så er heller ikke alle enige med det modsatte synspunkt, specielt ikke med værdinihelisternes opfattelse. Dog må man efter min vurdering sige, at det ikke hidtil på en overbevisende måde er lykkedes hverken at overvinde denne logiske kløft mellem "er" (indikativ) og "bør" (imperativ) eller på anden måde godtgøre, at værdidomme kan være sande eller falske. Det skulle liberalt tænkende mennesker nu ikke være så utilfreds med, for et stærkt argument for den *personlige frihed* er jo netop, at eftersom ingen kan vise, hvad vi *børgøre*, så må hver især have størst mulig frihed til selv at finde ud af, hvad han *vilgøre*. Hvor ville i øvrigt liberalistens "*subjektive værditeori*" i forbindelse med *prisdannelsen* på varer og tjenesteydelser i markedet være henne, om man kunne påvise varens værdi objektivt? Markedet er jo netop en mekanisme, hvor den enkeltes subjektive præferencer manifesterer sig i prisdannelsen. Men det problem skal ikke tages op her. Lige så lidt skal vi gå ind på, hvorfor forsøg på at begrunde en moralteori på påstanden om, at man *ejersig selv*, ikke er holdbare. Også her er der tale om en naturalistisk fejlslutning, omend en både forståelig og tiltalende. Imidlertid kan man i et *tankeeksperiment*, som bygger på den i indledningen omtalte kontraktteori, tage udgangspunkt i antagelsen om, at vi ejer os selv i "naturtilstanden".

Hvordan vil vi bære os ad i en sådan tænkt forhandlings-situation, hvor vi skal søge at blive enige om en *samfundskontrakt*, der skal redde os ud af denne "naturtilstand", hvor vi alle bekriger hinanden? Det vender vi tilbage til nedenfor.

Det bør tilføjes, at de *interesser*, et menneske har, ikke i sig selv er rationelle, men man har dem bare uden at kunne give en yderligere begrundelse. Ens ultimative ønsker kan pr. definition ikke være et resultat af refleksion, selv om man naturligvis kan gøre dem til genstand for eftertanke.

Kan en moralsk sandhed således ikke bevises i videnskabelig forstand, så har den måske største liberale tænker i dette århundrede, *Friedrich A. von Hayek* (1899-1992), med eftertryk gjort opmærksom på, at selv om etiske/moralske spørgsmål er subjektive, så kan vi dog behandle dem videnskabeligt i to henseender: vi kan spørge, hvordan er vor etik/moral *opstået* og endvidere, hvilke *konsekvenser* har forskellige normsæt for borgerne i de samfund, hvor de pågældende normer søges gennemført. Det vil vi komme lidt nærmere ind på i det efterfølgende.

Hvorfor bør vi forsøge at blive enige?

Lad os indlede vort kontraktteoretiske tankeeksperiment med at spørge: Hvad ville der ske, hvis vi manglede et sæt overordnede regler for, hvordan vi skulle omgås hinanden?

I 1651 udkom Thomas Hobbes (1588-1679) berømte bog *Leviathan*. I denne beskrev han netop en sådan situation, hvor menneskene levede uden overordnede regler. Et sådant scenarion betegnede han som "*naturtilstand*", en tilstand hvor kun "naturlovene" rådede, d.v.s. hvor alle bekrigede alle. I en sådan "hobbesiansk naturtilstand" vil alle være dårligere stillede, end hvis der herskede fred og samarbejde mellem dem. Den "hobbesianske naturtilstand" er af indlysende grunde ikke en ønskværdig situation for nogen: den enkeltes kræfter bruges hovedsagelig til kamp, enten angreb eller forsvar. Der er ikke meget tid til overs til at skabe velstand, tværtimod bliver menneskenes liv i en sådan "hobbesiansk naturtilstand" kort og elendigt.

Heldigvis er mennesket ikke kun et aggressivt væsen, men også et fornuftsvæsen, der har potentiel til at samarbejde om udarbejdelsen af et sådant sæt regler, der vil kunne begrænse dets adfærd i forhold til andre. Fornuften vil fortælle mennesket, at det vil være bedre, hvis man kunne blive enige om et regelsæt, herunder de nødvendige institutioner, der kan etablere fred, og hvis autoritet man er villig til at underkaste sig. Det vender vi tilbage til, men først et par ord om forskellige former for rettigheder og pligter, der kan tænkes at indgå i en sådan samfundskontrakt.

Begrebsafklaring

Lad os først se lidt på begrebet "*autoritet*". Man plejer at sige, at såfremt A har autoritet over B i området D, så må B acceptere A's direktiver inden for dette område. Det skal forstås sådan, at en person med autoritet om nødvendigt må anvende tvang over for den, han har autoritet over for at sikre sig, at hans direktiver bliver realiserede. En samfundskontrakt bør sikkert indeholde en bestemmelse om autoritet, idet det vil være urealistisk at tro, at alle frivilligt vil overholde det, man er blevet enige om, kontrakten skal indeholde. Det fører til det næste begreb, nemlig *retfærdighed*. Retfærdig har jo noget at gøre med den *rette færd*, altså dette, at ens handlinger ikke krænker samfundskontraktens forskrift for, hvordan vi bør omgås hinanden. Derfor kan retfærdighed kun vedrøre det, som man ud fra denne kontrakts regler kan kræve af kontrahenterne, om nødvendig med tvang. Hermed er dog ikke sagt, at det nødvendigvis behøver at være en statslignende institution, der udstyres med autoritet til at udøve tvang. Men hvilke bestemmelser skal så kontrakten indeholde?

En fremtrædende plads i debatten om dette spørgsmål indtager begreberne *negative* hhv. *positive pligter og rettigheder*. Lad os se lidt nærmere på disse begreber.

Først lidt om *rettighed*: hvis en person har en *rettighed*, betyder det, at han/hun har *krav* på et eller andet, som en eller flere har en tilsvarende *pligt* til at opfylde. At tale om, at nogle besidder rettigheder, uden at andre har modsvarende pligter, er meningsløst.

En og samme person kan naturligvis både have rettigheder og pligter over for andre, der har de samme rettigheder og pligter. Påstanden om at der findes grundlæggende menneskerettigheder er et eksempel herpå.

Så kommer vi til spørgsmålet om *negative* hhv. *positive rettigheder/pligter*. En *negativ* ret er en ret, der pålægger andre modsvarende pligter til *ikke* at gøre bestemte ting, pligter til at *afstå* fra forskellige handlinger. Negative rettigheder er en slags begrebsmæssige hegn med et bundt af signaler, der fortæller alle og enhver, at de skal holde sig borte eller opnå en tilladelse af indehaveren af de pågældende rettigheder. I modsætning hertil er en *positiv* ret en ret, som pålægger andre *positive* pligter, altså pligter til at gøre det som retten kræver. Her kan man altså ikke opfylde retskravet ved blot at afstå fra at gøre bestemte handlinger.

Altså: at personen A har en "negativ" ret til at gøre handlingen *x* betyder, at ingen må forsøge at hindre ham i at udføre handlingen *x*. Har A eksempelvis ret til at bevæge sig frit i et bestemt geografisk område (privat eller offentlig ejendom), må ingen andre søge at hindre ham heri. Om han formår at udnytte denne ret, om A eksempelvis har fysiske eller økonomiske ressourcer til at bevæge sig hen til det ønskede sted, er hans private sag. Helt anderledes såfremt A har en "positiv"

ret til at gøre *x*. Her skal andre ikke blot afstå fra at hindre *A* i forsøg på at gennemføre *x*, men har en positiv pligt til at hjælpe ham, hvis han ikke selv magter at gennemføre *x*. Mangler *A* således fysiske eller økonomiske ressourcer til at bevæge sig hen til det sted, han har en positiv ret til at komme til, har andre, såfremt de har ressourcerne, en positiv pligt til at hjælpe *A*.

Om en samfundskontrakt overhovedet skal indeholde positive rettigheder og i givet fald hvilke, er et spørgsmål, vi skal se på i næste afsnit.

Hvad kan vi så blive enige om?

Lad os vende tilbage til vort tankeeksperiment: Når man ikke objektivt kan vise, hvilke normer der bør gælde og derfor medtages i vor samfundskontrakt, hvordan kommer vi så længere? Der er kun én fornuftig vej at gå: vi må *blive enige* om et sæt regler, vi *alle* er villige til at underkaste os. Hvis borgerne i et eller andet land skulle vedtage et sådant sæt regler, så ville hver enkelt formentlig først og fremmest spørge, "hvilke konsekvenser vil regelsættet få for mig og mine?" Hermed er postuleret, at mennesket er et *egennyttigt* væsen. Det er der sagt og skrevet meget om, som ikke skal forsøges gentaget her.

Ingen kan vide, hvad *alle* i en sådan tænkt situation vil kunne blive enige om, men et ganske sandsynligt udfald vil være, at man ikke kan blive enige om andet end netop de *negative* rettigheder, eftersom disse rettigheder vil *maksimere den enkeltes handlefrihed*. Udvider man kontrakten til også at omfatte *positive* rettigheder og tilsvarende pligter, vil det betyde en indskrænkning af hver enkelts handlefrihed og dermed en risiko for, at nogle må indordne sig under målsætninger, som er i strid med deres overbevisning. For selv om det er indlysende, at mange mennesker gerne vil opnå, hvad sådanne positive rettigheder måtte stille dem i udsigt, ja, være begejstrede ved tanken om, at andre vil hjælpe dem ud af nogle af de vanskeligheder, man forskyldt eller uforskyldt kan komme i, så er det langt fra indlysende, hvorfor de selv samme mennesker skulle være villige til at acceptere et krav om, at de har en pligt til at opfylde *andres* tilsvarende positive rettigheder. Appeller om, at "vi alle er én stor familie" (nation, folk) og at vi derfor bør "være solidariske", eller hvilke kollektivistiske slagord man måtte finde på, vil givetvis ikke overbevise alle. En rationel beslutningstager vil derfor næppe vælge en sådan kontrakt. For ham vil der således ikke findes nogen indlysende grund til at signere en aftale, der pålægger ham pligt til at forsyne andre mennesker med et eller andet velfærdsniveau, men derimod gode grunde til at indgå en forpligtelse til at respektere andres person og ejendom.

Der er afgjort vægtige grunde til at betragte *egen* frihed som et gode. Vi betragter sikkert de ting, vi ønsker at gøre, som noget godt, således Aristoteles: "Enhver kunst og enhver undersøgelse og på samme måde enhver handling og stræben har som formål at stræbe efter et eller andet gode", hvorfor andres tvangsmæssige intervention i ens foretrukne gøremål nødvendigvis må opleves som frustrerende. Men man har naturligvis ikke samme grund til at tage hensyn til *andres* frihed, ja sandsynligvis tværtimod. Andres ret til frit at kunne gøre en bestemt ting, kan være netop det, jeg ikke ønsker. Så hvorfor betragte andres frihed som en ret? For et rationelt menneske er der givetvis kun ét svar på dette spørgsmål, der er brugbart, nemlig at vi ønsker, at vor *egen* frihed skal have en sådan status, og at vi er så ivrige efter at få den, at vi er villige til at aner-

kende, at andres frihed har samme status, forudsat naturligvis, at de gør gengæld. Derfor må en *anerkendelse af de negative rettigheder være en god handel for alle*.

Givetvis vil mange finde en samfundskontrakt, der udelukkende bygger på negative rettigheder/pligter, som "umoralisk" eller "usolidarisk". Det må afvises som en misforståelse. For det første må det understreges, at kun en handling, der sker af *egen fri vilje*, kan siges at være "moralisk" eller "solidarisk". Gør man handlingen, fordi man har pligt til det og om nødvendigt bliver tvunget til at gennemføre den påbudte handling, så har det intet med hverken "moral" eller "solidaritet" at gøre. Påstanden om, at velfærdsstaten hviler på et moralisk grundlag er derfor ganske uholdbar, al den stund der er tale om en skattefinansieret ordning, som det nu engang ikke er en frivillig sag, om man vil deltage i eller ej. For det andet forholder det sig som allerede nævnt sådan, at vi netop ikke er enige om, hvad der er moralisk rigtigt eller forkert. Var vi det, var alle problemer løst. Som tredje argument må fremhæves, at inden for en negativ ret har borgerne de videst mulige rammer til at indgå private aftaler om alskens former for leveregler, kollektive arrangementer og hvad man nu kan tænke sig. Det eneste de ikke kan, er at krænke andres negative rettigheder, herunder tvinge andre til at være med i noget, de pågældende ikke selv ønsker at være med i. Det vil nogle selvfølgelig finde ærgerrigt, for menneskene har nu engang en forskrækkelig trang til at ville påtvinge andre deres "moral", som om deres skrāsikre tro på egne overbevisningers fortræffelighed berettigede dem til noget sådant. Tror man på, at der findes en sand moral og at modstridende opfattelser derfor er udtryk for umoral, har man en tendens til at blive missionerende og intolerant, noget vi kun kender alt for godt fra de forskellige religioner, men sandelig også fra visse politiske ideologier. Indvendinger mod et samfund, der udelukkende er baseret på negative rettigheder, kan ret beset kun de personer have, som mener at have fundet en absolut moralisk sandhed, og som derfor tror sig moralisk berettigede til at tvinge andre til at være med til noget, de ikke af egen fri vilje ville tilslutte sig. Men naturligvis kan ingen hindre en i at anse en bestemt handling for at være "umoralisk" samtidigt med, at man bøjer sig for andres ret til at handle efter egne forestillinger; "jeg kan ikke lide dit valg, Peter, men du gør, som du finder det rigtigt". En accept af de negative rettigheder vil kræve megen gensidig tolerance, noget der ikke synes at falde mennesker let.

Tilhængerne af negative rettigheder må bede modstanderne om at forklare, *hvorfor* de burde acceptere mere end de negative rettigheder. Mange liberalister (hvor mange?) er ikke i tvivl om, hvorfor de kun skulle acceptere så meget og ikke mere. En appel om accept af de negative rettigheder er en appel om retten til at leve *sit* liv, som man *selv* ønsker det og måske på en anden måde, end andre ønsker at leve deres. En sådan maksimering af frihed bringer kun dem sammen, som selv ønsker at være sammen. Det er fordelene. Prisen er, at man må give afkald på at kapre andre, der ikke ønsker noget sådant.

Skulle nogen i en sådan tænkt forhandlingssituation finde på at foreslå, at man ud fra almindelig valgret vælger et *parlament*, der udstyres med fuldmagt til løbende og suverænt at bestemme, hvem der har hvilke rettigheder, og hvem der har hvilke pligter, så ville et sådant forslag formentlig ingen chancer have for at blive vedtaget. Et sådant system kalder Hayek for et *teleokrati*: her er det politikerne, der løbende formulerer

bestemte målsætninger (*telos*). Dette i modsætning til Hayeks ideal, et *nomokrati*, hvor det er samfundskontrakten (d.v.s. forfatningens) regler (*nomos*), der sætter rammerne for vore adfærdsmuligheder. I et teleokrati ville en politik, der søger at varetage *alles* interesser, være uden chancer. De i et sådant teleokrati indbyggede incitament vil, som erfaringerne fra moderne demokratier viser, i en evolutionslignende selektionsproces lade de grupperinger vinde, der går ind for en *omfordelingspolitik*, hvor deres tilhængere får *særrettigheder* på andres bekostning. Det vil medføre, at *skiftende flertal* vil forsøge at pleje forskellige *særinteresser*. Ingen vil på forhånd vide, om det netop bliver ham, der er på et af vinderholdene. Tværtimod: man vil gennemskue, at et sådant system blot bliver en anden måde at fortsætte den hobbesianske naturtilstands alles kamp mod alle på, som en samfundskontrakt skulle hjælpe os ud af. Takket været James M. Buchanan og hans *Public Choice* skole ved vi, at et sådant arrangement før eller siden fører til, at alle bliver tabere. Et parlamentarisk system baseret på de her omtalte teleokratiske ideer er intet attraktivt alternativ for nogen, mindst af alt for dem, der måtte mene, at de hører til de ressourcetsvage grupper, idet særinteressernes kamp på den politiske arena kræver et betydeligt opbud af ressourcer.

For at gentage: selv om der foreligger fornuftige grunde til kun at lave en aftale om negative rettigheder, så kan ingen vide, hvilken kontrakt vi ville blive enige om. Ja, vi kan ikke engang vide, om vi overhovedet ville blive enige. Men kan vi ikke nå til enighed, er vi tilbage i den hobbesianske naturtilstand der burde være så afskrækkende, at vi når til enighed om det, der både er *tilstrækkeligt* og *nødvendigt* for at opnå fred, nemlig en kontrakt baseret på *negative rettigheder* og ikke andet.

Ejendomsrettens betydning for frihed

Så kommer vi langt om længe til vort hovedspørgsmål: kan ejendomsretten begrundes. Så meget er sikkert: I vore overvejelserne omkring en samfundskontrakt må spørgsmålet om, hvad regelsættet skal sige om *ejendomsretten*, være det altafgørende. Det beror ganske enkelt på, at der er en nøje sammenhæng mellem *personlig frihed* og *ejendomsret*. Mere præcist: hvis man ønsker en så stor personlig frihed som mulig, må det nødvendigvis implicere en meget vidtgående ret til ejendom.

Det bliver klart, når vi ser på, hvad man forstår ved ejendom. Ejendom er det, hvormed jeg kan gøre, hvad jeg vil – hvad *jeg* og ikke andre har autoritet over. Frihed er at måtte gøre, hvad man ønsker. Ved at gøre, hvad jeg vil, bruger jeg i al fald mig selv til at foretage forskellige ting: hænder, ben, forstanden og hvad der ellers foregår i den kombination af egenskaber og biologiske organer, vi sædvanligvis kalder "jeg". Når jeg derfor gør krav på at *eje mig selv*, betyder det ganske enkelt, at jeg ønsker at gøre, som jeg selv vil med mig selv. Hensigten med dette er, at jeg så kan forsøge at realisere de forskellige interesser og ønsker jeg har, herunder frit at kunne samarbejde med mine medborgere, der har en tilsvarende ret. Det var et forsøg på at begrunde min interesse i at eje mig selv.

Men hvad så med retten til *eksterne genstande*? Svaret er, at en mængde af de ting, jeg gerne vil gøre, involverer sådanne genstande. Bortset fra at jeg for overhovedet at kunne overleve nødvendigvis må fravriste "naturen" næring, så involverer de fleste af mine ønsker om at foretage visse handlinger, at jeg har mulighed for at operere med større eller mindre dele af de materielle genstande, der findes i verden. Hvis vi antager, at

vor generelle interesse i frihed får os til at acceptere de negative frihedsrettigheder, så må en sådan ret også omfatte ejendomsretten både til én selv og til eksterne genstande. Derfor er den private ejendomsret i bogstavelig forstand en del af den personlige frihed. *Ethvert stykke ejendom er et stykke frihed.*

Har liberalisten således god grund til en vis optimisme med hensyn til udfaldet af forhandlingerne i den ovenfor omtalte tænkte situation, så må han nok med stor sikkerhed gå ud fra, at i den *virkelige verden*, herunder de eksisterende velfærdstater med alle deres mange særinteresser og ideologiske fikseringer, der bliver det overordentligt vanskeligt at realisere et samfund udelukkende baseret på negative rettigheder. Liberalisten må finde trøst i den overbevisning, at det samfund han kæmper for, vil være et samfund, alle vil vinde ved, hvorimod en fortsættelse af den hidtidige udvikling vil gøre alle til tabere i endnu større udstrækning, end det allerede er tilfældet.

Retsmoralen i det offentlige liv

Dr.phil. Axel Dam (1868-1936) var filosof, men tillige folketingsmedlem for Retsforbundet. Som Georgist tillagde han staten en væsentlig rolle, når det gjaldt ejendomsretten til jord, men på alle andre punkter var han en radikal liberalist, således som det fremgår af dette essay fra 1927.

Af Axel Dam

Dobbeltmoralen

Den såkaldte sociale udvikling har ført med sig, at der synes at gælde en helt anden moral i det offentlige liv end i privatlivet. Det mest typiske eksempel herpå er krigen. At slå sine konkurrenter ihjel er ikke tilladt borgerne i nogen civiliseret stat. Men mellem staterne indbyrdes er "jern og blod" stadig et anerkendt middel til at skaffe sig "en plads i solen", som det hedder.

Det er dog ikke blot i de internationale mellemværender, man sætter sig ud over de ærværdige moralbud om ikke at slå ihjel, røve eller stjæle. Også i det offentlige liv indenfor de enkelte landes grænser er de mest elementære moralbud sat ud af kraft. Staterne respekterer ikke deres egne borgeres menneskerettigheder. Hvorledes skulle de da kunne respektere fremmede nationers og fremmede racers? Gennem den såkaldte værnepligt tiltager statsmagten sig rådighed over borgernes liv, gennem skatteudskrivningen rådighed over deres ejendom. Alle stater er blevet mere eller mindre kommunistiske; lovgivningen betragter principielt alt som fællesej, i hvert fald så langt, som "almenvællet" menes at kræve det. Derfor former de politiske kampe sig som en slags civile borgerkrige, hvor det for hvert parti gælder om at komme til magten. Derved får nemlig partiet gennem udgiftsbevillingsretten – nøglen til alle offentlige og private pengekasser i landet – og kan for de således røvede penge tilfredsstille alle de partiønsker, som der ikke ad frivillighedens vej kunne skaffes midler til.

Selv medens våbnene hviler, er der på ingen måde fred mellem menneskene. Krigen føres blot ved andre midler end kanoner og bajonetter. Arbejdere og arbejdsgivere fører økonomisk krig med hinanden. Landene fører økonomisk krig gennem fjendtlige toldlove, der vil udelukke borgere i det ene land fra frit at udveksle varer med borgere i et andet land.

Privatmoralen

Til trods for den gennemførte uhæderlighed i alle landes lovgivning findes der dog endnu mærkværdigt nok mennesker, som i deres privatliv er fuldt ud hæderlige og retskafne, og som aldrig ville drømme om at begå sådanne handlinger, som de lader deres politiske repræsentanter udøve – formodentlig ud fra den tro, at der ikke kan være anderledes.

Men det både *kan* blive anderledes, og *bør* blive anderledes, – og det på en meget simpel måde –, nemlig ved at gøre den selvsamme moral, som den retskafne borger følger over for sin nabo, til uomgængelig rettesnor også for statsmagten, d.v.s. i alle det offentlige livs anliggender.

Hvilken er da denne moral? Det lå jo nær at vente, at det i såkaldte kristne lande måtte være den kristne næstekærligheds moral; men det er det slet ikke. Bjergprædikens moral bruges mest til søndagsopbyggelse. Til hverdagsbrug anvender ret-

skafne mennesker en anden og endnu ældre moral, som man kan kalde retsmoral. Hvis nogen tvivler herom, kan man blot prøve at besvare følgende spørgsmål: "Mon det er af ren næstekærlighed eller hjælpsomhed, at købmanden forsyner os med kaffe, sukker, mel o.s.v.?" Svaret må blive: "Nej, det er for selv at tjene opholdet for sig og sin familie. Og når vi redeligt betaler ham vor regning, mon det da er af kristelig medlidenhed med den nød, hans familie ville komme til at lide, hvis han blev snydt for betalingen?" Nej, det er ganske simpelt, fordi vi skylder ham pengene, og fordi han har ret til at kræve dem af os.

Trods al tale om broderskab og almindelig næstekærlighed er det i samfundslivet, i handel og forretning, ikke næstekærlighed, men såkaldt borgerlig hæderlighed eller almindelig retskaffenhed, der er rettesnoren for moralsk – d.v.s. samfundsmæssig – opførsel.

Jeg skal nu forsøge at besvare de to spørgsmål: 1. hvori denne retsmoral består, – og: 2. hvorledes livet i og mellem staterne ville forme sig, hvis retsmoralen blev respekteret i det offentlige liv.

Retsmoralen

Retsmoralen har kun to bud – et positivt: "Du skal holde dine løfter" og et negativt: "Du må ikke begå overgreb på andres person eller ejendom". Den formulerer i disse to bud minimumsbetingelsen for fredeligt samliv mellem mennesker. Vil man have retsmoralen endnu kortere formuleret, kan man bruge den ældgamle, klassiske definition på retfærdighedsbegrebet, nemlig "*suum cuique*", enhver sit. Da menneskene imidlertid er ufuldkomne, og selv mod deres bedste vilje kan komme til at begå uret, så følger deraf, at de to bud må suppleres med et tredje: "Du skal gøre din uret god igen ved at yde erstatning eller vederlag til den forurettede". Kun derved genoprettes den retfærdige ordning: *Enhver sit*.

Hvor denne ordning findes, mangler der enhver berettiget grund til fredsbrud, det vil sige vold mod andre, det følger ganske simpelt af, at en voldelig forandring i det bestående jo i så fald ville være et brud på retfærdigheden, altså uret, og at uret aldrig kan være berettiget, er jo simpelt hen en unødvendig gentagelse af den samme tanke i en anden form.

Men da livet jo ikke er stilstand, men bestandig omskiftelse og forandring, må tingene, dvs. livsgoderne, også på retfærdig måde kunne skifte ejer. Dette sker ved bytte, handel, gave og arv, for så vidt omsætningen sker under fuld frivillighed fra begge parter side. Nogen anden målestok for retfærdigt vederlag gives der nemlig ikke. I enhver retskaffen handel er fordelene gensidig. Den, som for penge køber en vare, vil hellere have varen end pengene, ellers købte han ikke; og den, som sælger, vil hellere have pengene end varen, ellers solgte han ikke. Forudsætningen for, at vurderingen kan være fuldt ud frivillig fra begge parter side, er imidlertid, at ingen tredje part

med magt griber ind og forfalsker priserne, – men at det står alle på lige vilkår frit for at producere de varer, der er efterspørgsel efter, at der med andre ord er fuldstændig fri konkurrence – uden monopoler og uden særbeskatning eller særbeholdning af noget erhverv.

Gave og arv synes at stå i strid med retfærdigheden og med vederlagsprincippet, men gør det i virkeligheden ikke. Når en gave ydes frivilligt, betyder det jo, at giveren ikke ønsker andet vederlag end mulig taknemlighedsfølelse hos modtageren. Hvad arv angår, har man især fra socialistisk side forlangt arveretten afskaffet ud fra den motivering, at det er uretfærdigt, at den ene (grevesønnen) skal fødes som arving til millioner, den anden (husmandssønnen) måske til slet ingen arv. Men dette er at betragte retsspørgsmålet fra den gale ende. Arveretten skal ikke udledes af arvtagerens ret til at kræve nogen arv, men af arveladerens ret til at råde over sin ejendom, som han vel i reglen vil foretrække at efterlade til sine nærmeste fremfor til fremmede eller til det offentlige. Hvis han besidder sine millioner med rette, så begås der ikke nogen uretfærdighed ved, at han lader dem gå i arv til sine børn, og hvis han ikke besidder dem med rette, så er det ikke arveretten, der trænger til at afskaffes eller forandres, men de sociale forhold, der har sat ham i stand til at samle uretmæssig rigdom.

Ejendomsretten

Hermed er vi fra spørgsmålet om ejendomsrettens flytning, der retmæssigt kun kan ske under fuld frivillighed, kommet over til spørgsmålet om ejendomsrettens oprindelse og moralske begrundelse, – og her er det, at retsmoralens betydeligste forfatter i Norden, dr. Severin Christensen, har gjort sin indsats ved at påvise, at det princip, hvorved ejendomsflytning alene kan retfærdiggøres, nemlig vederlagsprincippet: lige for lige, vederlag for ydelse, eller æquivalent compensation, også er det eneste princip, hvorved oprindelig ejendomsret kan skabes. Kun de værdier, der skabes ved indsats af menneskeligt arbejde og dygtighed, kan med rette blive privat ejendom. Og arbejdsproduktet er netop det naturlige vederlag for den indsats af arbejde og dygtighed, hvormed det er skabt. Anden bestemmelse af retfærdig arbejds løn kan ikke gives. Når jeg af eget materiale og med eget værktøj har lavet et par støvler, så er støvlerne mine, og min arbejds løn i penge er, hvad jeg kan sælge dem for på det frie marked, lidt eller meget, det retter sig efter markedsprisen. Synes jeg, det er for lidt, kan jeg beholde mine støvler, men jeg har intet krav på, at man skal give mig mere for dem, end der kan købes tilsvarende støvler for andetsteds. Fri konkurrence er den naturlige lønregulator. Men den kan kun virke, hvor adgangen til arbejde for egen regning ikke er spærret. Og det er den netop for lønarbejderen under de nuværende sociale forhold. Med de bare hænder fægtende i luften kan man intet produktivt arbejde udrette. Dertil behøves både værktøj, eventuelt maskiner samt råmateriale og en arbejdsplads at stå på. Værktøj og maskiner er selv arbejds skabte og kan derfor med rette være privateje; men råmaterialet og jorden er arbejdsbetingelser, som intet menneske har skabt, og som derfor ingen med retsmoralsk begrundelse kan gøre krav på at besidde som ubetinget personligt særeje. Jorden med dens rigdoitsskilder var til, længe før den nulevende slægt blev født, og vil vedblive at være til, når vi forlængst er døde. Jordoverfladen er menneskehedens fælles virkeplads i fortid, nutid og fremtid, og det ene menneske fødes med nøjagtig lige så meget ret til at være her som ethvert andet menneske.

Det vil i virkeligheden sige, at skal jorden betragtes som ejendom, så kan den ikke være enkelte menneskers særeje, men må betragtes som menneskehedens fællesje. Deraf følger dog ikke, at den enten må fordeles i lige værdifulde portioner til alle, ej heller at den må dyrkes eller udnyttes ved socialistisk fællesdrift. Alt arbejde gøres bedst, når det udføres på eget ansvar og på egen risiko, altså som privatdrift, eller som frit valgt arbejde af dem, der har lyst og anlæg for det pågældende arbejde, og menneskenes ligeret til de naturskabte arbejdsbetingelser fyldestgøres netop på den mest fuldkomne og hensigtsmæssige måde ved, at de stilles til rådighed for alle, der er villige og i stand til at give det øvrige samfund det højeste vederlag for den særet, der er knyttet til rådigheden over naturgoderne.

Fællesje og fællesopgaver

Der opstår herved et fællesfond, hvoraf udgifterne til samfundets fællesopgaver, såsom retsvæsen, vejevæsen – og hvad der ellers måtte være nødvendige fællesanliggender, kan udredes uden at berøve nogen borger en eneste øre af hans arbejdsfor tjeneste eller af hans arbejdsskabte formue.

Retsmoralen vil med andre ord kunne gøres gældende også i forholdet mellem staten og dens enkelte borgere og ikke blot som hidtil mellem retskafne borgere indbyrdes.

Dette vil være den væsentligste eller i hvert fald den mest umiddelbare og mest synlige virkning af retsmoralens efterlevelse i det offentlige liv, at alle bliver fri for at betale skatter, ja, måske endog får udbetalt en årlig bonus af det mulige overskud, der kan blive, hvis grundskylden overstiger det beløb, der medgår til de nødvendige offentlige fællesudgifter, hvad den sikkert i fremtiden vil gøre, når disse udgifter indskrænkes til det nødvendige. En sådan bonus vil da kunne bruges til alderdomsforsikring eller selvpensionering og for børnenes vedkommende – da disse jo også er medejere af fællesfonden – til bekostning af deres undervisning.

Indirekte vil fjernelsen af skattetrykket fremkalde en opblomstring af produktion og omsætning gennem det prisfald på alle produktionsomkostninger, som skattefriheden vil medføre.

Åndslivets frihed

Alle de kulturgoder, som staten nu "støtter" – som det kaldes – med røvede penge, må borgerne da naturligvis selv betale, hvad de imidlertid også let vil blive i stand til, når de fritages for de tvungne skatter, der nu – i hvert fald i Danmark – beløber sig til over en fjerdedel af deres indtægter. Der er da heller ikke retsmoralsk set nogen mening i, at den ene borger skal betale, f.eks. for den anden borgers gudstjeneste eller teaterbesøg, som han måske for sit vedkommende fordømmer. Staten har hverken ret eller kompetence til at være formynder for borgernes åndsliv, der til alle tider trives bedst i frihed. Den kristne kirke nød ikke på apostlenes tid nogen statsstøtte, tværtimod. Og der var næppe mindre levende kristendom af den grund, end efter at den blev ophøjet til statskirke.

Retsplejen

I retsplejen, som bliver statens hovedopgave, vil retsmoralen indføre en radikal reform af vort straffevæsen. Forbrydere bliver nu under bekostning fra det offentliges side statspensionerede under den "humanest" mulige behandling, men man glemmer at være human mod de forurettede, som for-

brydelsen er gået ud over. Det er nu heller ikke humanitet, men simpel retfærdighed, de har krav på. Og denne går ud på, at forbryderen skal yde dem erstatning for den uret, de har lidt.

At forbryderen indespærres for et vist tidsrum kan vel være en nødvendig sikkerhedsforanstaltning mod farlige forbrydere, men i mange tilfælde hindrer indespærringen kun, at uretten gøres god igen. Hvis dommen derimod gik ud på, at gælden under politiopsyn skulle afdrages, eventuelt tilbageholdes i lønindtægt, ville der langt lettere kunne tilvejebringes i hvert fald delvis erstatning for den skade, som blev forvoldt. Og hvad forbryderens moralske forbedring angår, kan vel ingen human behandling være mere virksom end den anskuelsesundervisning i retsmoral, som det er at få vederlagsprincippet indprentet gennem et strafarbejde, hvis varighed det står til forbryderen selv at forkorte, når straffens størrelse ikke afmåles i tid, men i arbejdsmængde.

De forbrydere, der af hensyn til den offentlige sikkerhed måtte indespærres, skulle naturligvis gennem deres straffearbejde udrede omkostningerne ved deres egen forsørgelse, ved deres domfældelse og deres bevogtning.

Naturligvis er der forbrydelser, f.eks. mord, som aldrig vil kunne vederlægges på denne måde, men dommen kan i hvert fald indprente forbryderen omfanget af hans skyld, så langt denne lader sig anslå i penge, f.eks. ved en familieforsørgers drab.

Ingen retsordning kan gøre en sket forbrydelse usket eller skaffe ofret erstatning, når den eneste, der er forpligtet til at yde denne erstatning, nemlig forbryderen, ikke er i stand til det. At lade andre, altså uskyldige mennesker udrede den, ville være uret mod disse – med mindre det da ordnedes som en slags gensidig forsikring. Men et kan og bør staten gøre, nemlig selv undlade at begå sådanne retskrænkelser, som den putter private folk i forvaringsanstalter for, f.eks. pengeafpresning i form af tvungne skatter, eller tvungen meddelagtighed i mord på nabostaters borgere.

Statsgæld

At skrive falske vekslers anses for en forbrydelse, når den udføres af private, men staterne gør sig skyldige i nøjagtig samme forbrydelse, når de stifter statsgæld, som skal betales af sagsløse efterkommeres arbejdsfortjeneste, uden at disse er blevet spurgt, om de vil vedgå en sådan gæld. Efter min mening er de moralsk berettigede til at nægte det, når da ikke gælden er omsat i aktiver, som de selv nyder godt af eller kan realisere til gældens beløb. Hver generation bør kunne leve af sit eget arbejde, ikke af efterkommernes.

Som barn lod jeg mig engang af en mere forretningskyndig kammerat forlede til et forsøg på at købe kager på kredit. Da man spurgte mig, på hvis regning det skulle skrives, angav jeg navnet på en lige overfor boende isenkræmmer, som jeg havde hørt skulle være meget velstående og sikkert havde bedre råd til at betale kagerne end jeg eller mine forældre. Som man ser, handlede jeg i god overensstemmelse med de politikere, der mener i slagordet "skat efter evne" at have fundet en tilfredsstillende besvarelse af spørgsmålet om, hvem der skal betale gildet, når de flotter sig med at være rundhændede eller humane med andres penge. Retsmoralen vil vænne politikerne af med at købe kager på isenkræmmerens regning, med at skrive falske vekslers eller på anden måde røve og stjæle fra folket.

Flertallets ret

Demokrati vil efter Oscar Wildes definition sige, at folket prygl folket for folkets skyld. Demokratiets grundskade består i den overtro, at partipolitikere ved at rotte sig sammen og blive flertal får en ret til at disponere over andres ejendom, som om den var deres egen. Men det er dog selvindlysende, at den, som ingen medejendomsret har, men straffes som forbryder, hvis han forgriber sig på andres ejendom, ikke kan få nogen sådan medejendomsret ved at rotte sig sammen med så mange andre, som heller ikke har det. Retsmoralen er det eneste grundlag, hvorpå demokratisk styre kan hvile, idet den begrænser flertalsafgørelser til at angå, hvad der er menneskenes fælles-eje og nødvendige fællesopgaver, og disse betaler altid sig selv gennem den forøgelse af grundrenten, som de afkaster. Når der anlægges veje og gader, eller andre samfærdsmidler, stiger værdien af de arealer, hvor man kan nyde godt af disse goder.

International moral

Hvad den såkaldte udenrigspolitik angår, da forsvinder dette begreb fuldstændigt, når retsmoralen først er bragt til anvendelse i det offentlige liv indenfor de enkelte stater. Hemmeligt diplomati er der naturligvis ingen brug for, da retskafne stater intet har at hemmeligholde. Det er ikke retsmoralens skyld, at det lyder som en vittighed og virker som et paradoks, når man kræver, at der skal indføres offentlighed – i det offentlige liv. Men retskafne stater har heller ikke brug for noget offentligt diplomati til at varetage deres interesser overfor andre stater. Hvor staterne er indrettede efter retsmoralens krav, der eksisterer ingen interessepolitik. Hvor individernes menneskeret er anerkendt – deres ret til at handle med hvem på hele jordkloden, de vil uden at hænges af toldgrænser eller andre fjendtlige og splittende foranstaltninger, hvor enhver har lov til at have hvilken religion han vil, bruge hvilket sprog han vil, dyrke hvilke historiske minder og nationale følelser han vil, der behøves hverken handelstraktater mellem staterne eller andre traktater – og derfor er der heller ingen kontrakter at bryde og altså ingen anledninger til krige af den grund. Og når adgang til udnyttelse af jordens rigdomskilder står åben på lige vilkår for alle, nemlig mod at svare den stedlige grundskyld, dér er der ingen grund til krig om, hvilke stater der skal eje kolonierne. Alle de såkaldte landegrænser bliver uden større betydning end de nuværende sognegrænser.

Der er intet, som hedder, at en by ved en ny grænseregulering kan blive afskåret fra sit naturlige opland, som det hed om Flensborg, da striden stod om, hvorvidt den skulle indlemmes i Danmark eller være tysk købstad. Oplandet er for hver handelsplads hele verdensmarkedet, så langt som dygtighed og foretagsomhed kan gøre virksomhederne konkurrencedygtige.

Retsmoralen som fredsstifter

Ligesom de økonomiske grunde til krig mellem staterne falder bort, når de undlader at blande sig i menneskenes erhvervsliv – undtagen naturligvis som retsværner overfor tyverier, bedragerier og brud på retslydige løfter og overenskomster, således falder naturligvis også al anledning til krig på grund af national undertrykkelse eller religiøs forfølgelse bort, når der tilstås alle mennesker i alle lande den fulde personlige frihed i disse henseender, som de har retsmoralsk krav på.

Kun ved at fjerne årsagerne til krige vil krige kunne forebygges, og det sker ikke, før retsmoralen er bragt til anerkendelse i det offentlige liv i og imellem nationerne. Så længe

staterne begår uret ved at blande sig i menneskenes private anliggender, deres erhvervsvirksomhed og deres personlige kultur, vil der også findes mennesker, som ikke vil finde sig i den uret, når den går ud over dem. Nok så mange voldgiftsdomstole vil ikke hjælpe, så længe man ingen garanti har for, at de vil dømme retfærdigt. Rent skønsmæssige afgørelser mellem røverstater, der ikke indadtil opfylder retsmoralens krav overfor deres egne borgere, vil intet folk på forhånd bøje sig for, når det tror sig mægtigt nok til at trodse voldgiftskendelsen. Først når de principper, hvorefter der skal dømmes, er så klart formulerede og så almindeligt anerkendte, at intet retskaffent menneske kan være i tvivl om, hvorledes der i hvert tilfælde må dømmes, hvis dommen skal være retfærdig, først da vil en verdensdomstol få den autoritet i menneskenes sind, som samvittigheden har hos de enkelte individer, men da vil der ikke blive brug for voldgiftsdomstole til at dømme staterne imellem. De internationale domstole vil kun komme til at dømme mellem private individer og private institutioner af forskellig nationalitet efter fælles retsmoralske love.

Uden retfærdige ordninger vil man aldrig kunne grunde nogen varig fred, og det er utopisk at tro, at der kan skabes fred imellem staterne, så længe disse opretholder den økonomiske krig og lægger det frie, fredelige handelssamkvem og kultursamkvem hindringer i vejen.

Retsstaten

Det er *indenfor* de enkelte stater, at fredsarbejdet må begynde. *Der* må først og fremmest betingelserne for fredeligt samkvem respekteres, ved at der stilles samme moralske krav til staten som til dens enkelte borgere, at disse ikke må røve, stjæle eller bedrage, f.eks. forfalske varepriserne gennem told og skatter.

Retsmoralen er ingen ny opfindelse; den har instinktmæssigt været praktiseret mand og mand imellem, så længe der har levet retskafne mennesker på jorden.

Det nye er at kræve den respekteret i det offentlige liv. Og opfyldelsen af dette krav er den eneste vej til fredssagens sejr.

Oprindeligt udsendt som pamflet af Retsforbundet med titlen *Retsmoralen i Det Offentlige Liv: Vejen til Social og International Fred* (1927).

Frihedens Klassiker:

Udenlandske investeringer

Den østrigske økonom Ludvig von Mises (1881-1973) argumenterer i endnu et af hans skarpsindige essays, at restriktioner på udenlandske investeringer i et land er en af de sikreste veje til fattigdom for begge landes borgere. Dette er den femte i en serie på seks forelæsninger, som Mises holdt i Argentina, og som bringes i *Libertas*.

Af Ludvig von Mises

Nogen kalder den økonomiske friheds målsætninger for negative. De siger: "Hvad vil I liberale egentlig have? I er imod socialisme, regerings-indblanding, inflation, fagforeningsvold, beskyttelsestold . . . I siger nej til det hele!"

Det vil jeg kalde en ensidig og overfladisk formulering af problemet. For det er muligt at formulere en liberal målsætning på en positiv måde. Hvis en mand siger: "Jeg er modstander af censur," så er han ikke negativ; han er for forfatteres ret til at bestemme, hvad de vil offentliggøre uden indblanding fra regeringen. Det er ikke negativisme, det er lige præcis frihed. (Når jeg bruger ordet "liberal" i sammenhæng med betingelserne i det økonomiske system, så mener jeg selvfølgelig liberal i den gamle, klassiske betydning af dette ord).

I dag anser de fleste de betragtelige forskelle i levestandarden mellem mange lande for utilfredsstillende. For to hundrede år siden var forholdene i Storbritannien meget værre, end de er i Indien i dag. Men briterne kaldte ikke sig selv for "udviklede" eller "tilbagestående", for de havde ingen mulighed for at sammenligne forholdene i deres land med forholdene i lande, hvor de økonomiske forhold var mere tilfredsstillende. I dag synes alle folk, der ikke har opnået en gennemsnitlig levestandard som i de Forenede Stater, at der er noget galt med deres egen økonomiske situation. Mange af disse lande kalder sig selv "udviklingslande", og som sådanne beder de om hjælp fra de såkaldt udviklede, eller endog overudviklede lande.

Lad mig forklare situationens realiteter. Levestandarden er lavere i de såkaldte udviklingslande, fordi den gennemsnitlige indtjening for den samme type af arbejde er lavere i disse lande end i nogle af landene i Vesteuropa, Canada, Japan og specielt de Forenede Stater. Hvis vi skal forsøge at finde årsagen til denne forskel, må vi indse, at den ikke hænger sammen med nogen underlegenhed hos arbejdere eller andre ansatte. Blandt nordamerikanske arbejdere er der en tendens til at tro, at de er bedre end andre, at det er på grund af deres egen dygtighed, at de får højere lønninger end andre folk.

En amerikansk arbejder behøver kun at besøge et andet land – Italien, for eksempel, her kommer mange amerikanske arbejdere fra – for at opdage, at det ikke er hans personlige egenskaber, men forholdene i landet, som gør det muligt for ham at tjene en højere løn. Hvis en mand fra Sicilien immigrerer til de Forenede Stater, kan han meget snart tjene en løn, der er almindelig i U.S.A. Men hvis den samme mand vender tilbage til Sicilien, vil han opdage, at hans besøg i U.S.A. ikke har givet ham egenskaber, som gør det muligt for ham at tjene mere end hans landsmænd.

Ej heller kan man forklare denne økonomiske situation med underlegenhed hos de erhvervsdrivende udenfor U.S.A.

Det er en kendsgerning, at udenfor U.S.A., Canada, Vesteuropa og visse dele af Asien er udstyret på fabrikkerne og de anvendte teknologiske metoder i det store og hele dårligere end dét, der bruges i U.S.A. Men det skyldes ikke uvidenhed hos erhvervsdrivende i disse "underudviklede" lande. De ved udmærket, at fabrikkerne i U.S.A. og Canada er meget bedre udstyret. Selv ved de alt, hvad de behøver at vide om teknologi, og hvis de ikke gør, så har de muligheden for at lære det gennem lærebøger og tekniske tidsskrifter, der spreder denne viden.

Endnu engang: Forskellen er ikke personlig underlegenhed eller uvidenhed. Forskellen er forsyningen med kapital, mængden af tilgængelige kapitalgoder. Med andre ord, mængden af kapital investeret pr. indbygger er større i de såkaldte avancerede lande end i udviklingslandene.

En erhvervsdrivende kan ikke betale en arbejder mere end det beløb, som arbejderen øger værdien af produktet med ved sit arbejde. Han kan ikke betale ham mere end, hvad kunderne er villige til at betale for det arbejde, den enkelte arbejder har tilført. Hvis han betaler arbejderen mere, vil han ikke få dækket sine udgifter. Han vil lide tab, og som jeg gang på gang har påpeget, og som enhver ved, så må en forretningsmand, der lider tab, ændre sine forretningsmetoder eller gå konkurs.

Økonomer beskriver denne tingenes tilstand med ordene: "Lønningerne bestemmes af arbejdskraftens marginale produktivitet." Det er bare et andet udtryk for, hvad jeg lige har sagt. Det er en kendsgerning, at lønnen bestemmes af det beløb, hvormed en mands arbejde forøger produktets værdi. Hvis en mand arbejder med bedre og mere effektivt værktøj, så kan han på en time udføre mere end en mand, der arbejder en time med mindre effektive instrumenter. Det er åbenbart, at 100 mænd, der arbejder på en amerikansk skofabrik, udrustet med de mest moderne værktøjer og maskiner, producerer mere på samme tid end 100 skomagere i Indien, som er henvist til at arbejde med gammeldags værktøj på mindre sofistikeret måde.

Arbejdsgiverne i alle disse udviklingslande ved udmærket, at bedre værktøj ville gøre deres egne foretagender mere profitable. De ville gerne bygge flere og bedre fabrikker. Det eneste, der forhindrer dem i det, er mangel på kapital. Forskellen mellem de mindre udviklede og de mere udviklede lande er en funktion af tiden. Englænderne begyndte at spare op tidligere end andre nationer; de begyndte også at akkumulere kapital og at investere i forretning. Fordi de startede tidligere, var der en højere levestandard i Storbritannien på en tid, da der stadig var en lav levestandard i andre europæiske lande. Gradvis begyndte alle de andre lande at studere de britiske forhold, og det var ikke vanskeligt at opdage årsagen til Storbritanniens velstand. Derfor begyndte de at efterligne britiske forretningsmetoder.

Eftersom de andre nationer begyndte senere, og eftersom briterne ikke holdt op med at investere kapital, blev der ved med at være stor forskel mellem forholdene i England og forholdene i disse andre lande. Men så skete der noget, der fik Storbritanniens forspring til at forsvinde.

Det, der skete, var den største begivenhed i det nittende århundredes historie, og ikke blot i et enkelt lands historie. Denne storslåede begivenhed var den udvikling, der skete i det nittende århundrede, i udenlandske investeringer. I 1817 tog den store britiske økonom Ricardo det stadig for givet, at kapital kun kunne investeres indenfor et lands egne grænser. Han tog det for givet, at kapitalister ikke ville forsøge at investere udenlands. Men få årtier senere begyndte kapitalinvesteringer udenlands at spille en vigtig rolle i verdens anliggender.

Uden kapitalinvestering ville det have været nødvendigt for de nationer, der var mindre udviklede end Storbritannien, at begynde med de metoder og den teknologi, som briterne var startet med i begyndelsen og midten af det attende århundrede, og så langsomt, trin for trin – altid langt under den britiske økonomis teknologiske niveau – at prøve at efterligne, hvad briterne havde gjort.

Det ville have taget mange, mange årtier for disse lande at nå den standard af teknologisk udvikling, som Storbritannien havde nået et hundrede år før dem. Men den store begivenhed, der hjalp alle disse lande, var udenlandsk investering.

Udenlandsk investering betød, at britiske kapitalister investerede britisk kapital i andre egne af verden. De investerede først i de europæiske lande, som fra et britisk synspunkt manglede kapital og var bagud i udvikling. Det er et velkendt faktum, at jernbanerne i de fleste europæiske lande og i de Forenede Stater blev bygget med hjælp fra britisk kapital. De ved sikkert, at det samme skete i Argentina.

Gas-selskaberne i alle Europas byer var også britiske. I midten af 1870'erne kritiserede en britisk forfatter sine landsmænd: "Briterne har mistet deres gamle vitalitet og de har ikke længere nye ideer. De er ikke længere en vigtig, ledende nation i verden!" Hertil svarede den store sociolog Herbert Spencer: "Se på det europæiske kontinent. Alle europæiske hovedstæder har lys, fordi et britisk gas-selskab forsyner dem med gas." Det var selvfølgelig i de "for længst svundne" tider med gaslys. Spencer tilføjede: "Man kan påstå at Tyskland er langt foran Storbritannien, men se til Tyskland. Selv Berlin, hovedstaden for *Geist* [menneskeånden o.a.], ville være mørk, hvis ikke et britisk gas-selskab havde invaderet landet og oplyst gaderne."

På samme måde udviklede britisk kapital jernbaner og mange industrigrene i de Forenede Stater. Og, naturligvis, så længe et land importerer kapital er dets handelsbalance, hvad ikke-økonomer kalder "ufordelagtig". Det betyder, at der er mere import, end der er eksport. Grunden til denne "fordelagtige handelsbalance" for Storbritannien var, at britiske fabrikker sendte mange typer af udstyr til U.S.A., og at dette udstyr ikke blev betalt med andet end aktier i amerikanske selskaber. Denne periode i U.S.A.s historie varede i det store og hele indtil 1890'erne.

Men da de Forenede Stater, med hjælp fra britisk kapital – og senere ved hjælp fra sin egen pro-kapitalistiske politik – udviklede sit eget økonomiske system i et aldrig før set omfang, begyndte amerikanerne at tilbagekøbe den aktiekapital, de en gang havde solgt til fremmede. Så fik U.S.A. et overskud af eksport over import. Forskellen blev betalt af import – af

repatriering, som man kaldte det – af amerikanske aktier.

Perioden varede indtil første verdenskrig. Hvad der senere skete, er en anden historie. Det er historien om amerikanske subsidier til krigsførende lande under, mellem og efter to verdenskrige: Lån, investeringer U.S.A. gjorde i Europa ved siden af Marshall-planen, mad der blev sendt over havene, og andre subsidier. Jeg fremhæver dette, fordi folk sommetider synes, at det er skammeligt og nedværdigende at have fremmed kapital til at arbejde i deres land. De må forstå, at i alle lande med undtagelse af England har udenlandsk kapital spillet en væsentlig rolle i den moderne industris udvikling.

Når jeg kalder udenlandske investeringer den største historiske begivenhed i det nittende århundrede, så skal De tænke på alle de ting, der ikke var blevet skabt, hvis der ikke havde været udenlandske investeringer. Alle de jernbaner, havneanlæg, fabrikker og miner i Asien, og Suez Kanalen og mange andre ting på den vestlige halvkugle, der ikke var blevet til uden udenlandske investeringer.

Udenlandske investeringer foretages med den forventning, at de ikke vil blive eksproprierede. Ingen ville investere noget som helst, hvis de på forhånd vidste, at nogen ville ekspropriere investeringerne. I det nittende århundrede, da disse udenlandske investeringer blev foretaget, og i begyndelsen af det tyvende århundrede, var der ikke noget spørgsmål om ekspropriation. Fra begyndelsen var der en vis fjendtlighed i nogle lande overfor fremmed kapital, men for størstedelen indså man udmærket, hvilken enorm fordel man drog af disse udenlandske investeringer.

I nogle tilfælde blev de udenlandske investeringer ikke foretaget direkte til fremmede kapitalister, men indirekte, gennem lån til den fremmede regering. Så var det regeringen, der anvendte pengene til investeringer. Det var for eksempel tilfældet i Rusland. Af rent politiske grunde investerede franskmændene cirka tyve milliarder guldfranc i Rusland, idet de fortrinsvis lånte dem til den russiske regering. Alle den russiske regerings store foretagender, for eksempel jernbanen som forbinder Rusland fra Uralbjergene gennem Sibiriens is og sne til Stillehavet, blev for det meste bygget med fremmed kapital, lånt til den russiske regering. De forstår nok, at franskmændene ikke antog, at der en dag ville komme en kommunistisk russisk regering, der helt enkelt ville erklære, at den ikke ville respektere den gæld, der var stiftet af dens forgænger, czar-regeringen.

Med den første verdenskrig begyndte en periode med verdensomfattende, åben krigsførelse mod udenlandske investeringer. Eftersom der ikke findes noget middel der kan forhindre en regering i at ekspropriere investeret kapital, er der praktisk taget ingen juridisk beskyttelse for udenlandske investeringer i verden af i dag. Det forudså kapitalisterne ikke. Hvis kapitalisterne i de kapitaleksporterende lande havde indset det, ville alle udenlandske investeringer være standset for fyrre eller halvtreds år siden. Men kapitalisterne troede ikke, at noget land ville være så uetisk at løbe fra en gældsforpligtelse, at ekspropriere og konfiskere fremmed kapital. Med disse handlinger begyndte et nyt kapitel i verdens økonomiske historie.

Med slutningen af den storslåede periode i det nittende århundrede, da udenlandsk kapital i alle dele af verden hjalp med at udvikle moderne metoder til transport, fabrikation, minedrift og landbrug, kom der en ny æra, hvor regeringerne og de politiske partier betragtede den udenlandske investor som en udbytter, som skulle udstødes fra landet.

Russerne var ikke de eneste syndere med denne anti-kapitalistiske holdning. Husk for eksempel på eksproprieringen af de amerikanske oliefelter i Mexico, og alt hvad der er sket i dette land (Argentina), som jeg vist ikke behøver at diskutere.

Situationen i verden af i dag, skabt som den er af et system af ekspropriation af udenlandsk kapital, består i enten direkte ekspropriation eller indirekte ekspropriation gennem valuta-kontrol og skatte-diskrimination. Det er hovedsagelig et problem i udviklingslandene.

Tag nu for eksempel den største af disse nationer: Indien. Under det britiske system blev kapital fra mange europæiske lande, men fortrinsvis britisk, investeret i Indien. Og briterne eksporterede noget andet, som også må nævnes i den forbindelse. De eksporterede til Indien nye metoder til bekæmpelse af smitsomme sygdomme. Resultatet var en vældig forøgelse af den indiske befolkning og en tilsvarende forøgelse af landets vanskeligheder. Stillet overfor en så vanskelig situation vendte Indien sig til ekspropriation som et middel til at håndtere problemerne. Men det var ikke altid direkte ekspropriation. Regeringen generede fremmede kapitalister, begrænsede deres investeringer på en sådan måde, at de blev tvunget til at sælge ud.

Indien kunne selvfølgelig akkumulere kapital på en anden måde. Ved hjemlig kapitalakkumulation. Men Indien er imidlertid lige så fjendtlig overfor hjemlig kapitalakkumulation som overfor fremmede kapitalister. Den indiske regering siger, at den ønsker at industrialisere Indien, men det, den virkelig mener, er, at den vil have socialistiske foretagender.

For få år siden udsendte den berømte statsmand Jawarharlal Nehru en samling af sine taler. Den blev udsendt med henblik på at gøre udenlandske investeringer i Indien mere attraktive. Den indiske regering har ikke noget imod udenlandsk investering, før den bliver investeret. Fjendtligheden begynder først, når den allerede er investeret. Nu citerer jeg direkte fra bogen: "Selvfølgelig ønsker vi at socialisere. Men vi er ikke imod privat foretagsomhed. Vi ønsker på enhver måde at opmuntre privat foretagsomhed. Vi lover de iværksættere, der investerer i vort land, at vi ikke vil ekspropriere dem eller socialisere dem i ti år, måske i længere tid." Og han troede, at det var en invitation til at komme til Indien!

Problemet er, som I ved, hjemlig kapitalakkumulation. I alle lande er der i dag lagt tunge skatter på selskaber. Faktisk er de dobbeltbeskattede. Først bliver selskabernes overskud beskattet meget kraftigt, så bliver den dividende, de udbetaler til aktionærerne, igen beskattet, og beskatningen er progressiv.

Progressiv beskatning af indkomst og fortjenester betyder, at netop de dele af indkomsten, som folk ville have opsparet og investeret, bliver beskattet bort. Tag for eksempel de Forenede Stater. For få år siden var der en skat på "ekstraordinære overskud", som betød at ud af hver dollar tjent beholdt selskabet kun atten cents. Og når disse atten cents blev udbetalt til aktionærerne, så var de, der havde mange aktier, tvunget til at betale yderligere tres eller firs eller endog større procenter af dem i skat. Ud af en dollars fortjeneste beholdt de cirka syv cent, de treoghalvfems gik til regeringen. Størstedelen af disse treoghalvfems cent ville være blevet opsparet og investeret. I stedet bruger regeringen dem til løbende udgifter. Dette er de Forenede Staters politik.

Jeg tror at jeg har gjort det klart, at de Forenede Staters politik ikke er et eksempel til efterfølgelse for andre lande. Denne, de Forenede Staters politik, er værre end dårlig, den er

sindssyg. Det eneste, jeg har at tilføje, er, at et rigt land kan tillade sig mere dårlig politik end et fattigt land. I de Forenede Stater er der til trods for alle disse skatter stadig nogen kapitalakkumulation og investering hvert år, og derfor er der stadig en tendens til forbedring af levestandarden.

Men i mange andre lande er situationen meget kritisk. Der er ingen – eller ikke tilstrækkelig – hjemlig opsparing, og kapitalinvestering udefra er alvorligt reduceret, fordi disse lande er åbenlyst fjendtlige overfor udenlandske investeringer. Hvordan kan de tale om industrialisering, om nødvendigheden af at opføre nye fabrikker, af at hæve levestandarden, af at have højere lønninger og bedre transportmidler, når disse lande gør alt det, der har den stik modsatte virkning? Det, de opnår med deres politik, er faktisk at forhindre eller sinke akkumulatio-nen af hjemlig kapital og at lægge hindringer i vejen for fremmed kapital.

Slutresultatet er så sandelig meget dårligt. Sådan en situation må medføre tab af tillid, og der er nu mere og mere mistillid til udenlandske investeringer rundt om i verden. Selv hvis landene omgående, her og nu, ændrede deres politik, er det meget tvivlsomt, om de endnu en gang kunne inspirere fremmede kapitalister til at investere.

Der findes naturligvis metoder til at undgå denne konsekvens. Man kunne fastlægge internationale love, ikke bare overenskomster, som undtager udenlandske investeringer fra national jurisdiktion. Det kunne de Forenede Nationer gøre. Men de Forenede Nationer er bare et mødested for tomme og overflødige diskussioner. Når man indser den enorme betydning af udenlandske investeringer, når man indser, at alene udenlandske investeringer kan frembringe en forbedring af de politiske og økonomiske forhold i verden, så kunne man prøve at gøre noget ved den internationale lovgivning.

Dette er et teknisk, juridisk problem, som jeg kun nævner, fordi situationen ikke er håbløs. Hvis verden virkelig ønskede at gøre det muligt for udviklingslandene at øge deres levestandard til amerikansk niveau, så kunne det gøres. Det eneste, der behøves, er at indse, hvordan det kunne gøres.

Det, vi mangler for at gøre udviklingslandene lige så rige og blomstrende som de Forenede Stater, er én eneste ting: kapital – og, selvfølgelig, friheden til at bruge den, underkastet markedets og ikke regeringens disciplin. Disse nationer må og skal akkumulere hjemlig kapital, og de må lade udenlandsk kapital komme ind i deres lande.

Men for at hjemlig opsparing skal kunne komme i gang, må vi igen nævne, at hjemlig opsparing blandt folkemasserne forudsætter en stabil monetær enhed. Det implicerer fravær af enhver form for inflation.

En stor del af den kapital, der arbejder i amerikanske erhvervsvirksomheder ejes af arbejderne selv, eller af andre mennesker med beskedne midler. Milliarder og atter milliarder af opsparingsindskud, af obligationer og forsikringspolicer opererer i disse foretagender. På det amerikanske pengemarked er det i dag ikke længere bankerne, men forsikrings-selskaberne, der er de største pengeudlånere. Og pengene i forsikrings-selskabet er – ikke juridisk, men økonomisk – de forsikredes ejendom. Og praktisk taget alle i de Forenede Stater er forsikrede på een eller anden måde.

Forudsætningen for mere økonomisk lighed i verden er industrialisering. Og det er kun muligt gennem forøget investering, øget kapitalakkumulation. Måske forbløffer det Dem, at jeg ikke har nævnt en forholdsregel, som betragtes som en

primær metode til at industrialisere et land. Jeg mener hermed protektionisme. Men toldsatser og valutakontrol er lige præcis midlerne til at hindre importen af kapital og industrialisering i et land. Den eneste måde at forøge industrialiseringen på er at have mere kapital. Protektionisme kan kun flytte kapital fra en erhvervsgren til en anden.

I sig selv følger protektionisme intet til et lands kapital. For at starte en ny fabrik har man brug for kapital. For at forbedre en eksisterende fabrik har man brug for kapital, ikke en toldsats.

Jeg vil ikke diskutere hele problemet omkring frihandel og protektionisme. Jeg håber, at de fleste af Deres lærebøger i økonomi præsenterer det på en rimelig måde. Beskyttelse forandrer ikke den økonomiske situation i et land til det bedre. Og hvad der ganske sikkert heller ikke forbedrer situationen er fagforeningspolitik. Hvis tilstandene er utilfredsstillende, hvis lønningerne er lave, hvis lønarbejderen ser hen til de Forenede Stater og læser om, hvordan forholdene er der, hvis han går i biografen og ser, hvordan gennemsnitsamerikanerens hjem er udstyret med al moderne komfort, bliver han måske misundelig. Han har helt ret, når han siger: "Vi burde have det samme." Men den eneste måde at opnå det på er gennem forøgelse af kapitalen.

Fagforeningerne bruger vold mod de næringsdrivende og mod de folk, de kalder strejkebrydere. Men til trods for deres magt og deres vold kan fagforeningerne ikke kontinuerligt hæve lønnen for alle lønmodtagere. Lige så ineffektive er regeringsdekreter, som fastsætter minimumslønninger. Det, fagforeningerne faktisk har held til at frembringe (hvis det lykkes dem at forhøje lønningerne), er permanent, varig arbejdsløshed. Men fagforeningerne kan ikke industrialisere et land, de kan ikke hæve arbejdernes levestandard. Og det er det afgørende: Vi må indse at al politisk planlægning, der sigter mod at forbedre et lands levestandard, må være rettet mod en forøgelse af mængden af kapital investeret pro persona. Denne pro persona-investering af kapital øges stadig i de Forenede Stater, til trods for al den dårlige politik, der bedrives der. Og det samme gælder Canada og nogle af de vesteuropæiske lande. Men den er desværre aftagende i lande som Indien.

Vi læser hver dag i aviserne, at verdens befolkningstal stiger med måske 45 millioner, måske mere, om året. Og hvad skal det ende med? Hvad vil resultatet og konsekvenserne blive? Husk på hvad jeg sagde om Storbritannien. I 1750 troede det britiske folk, at seks millioner udgjorde en voldsom overbefolkning af de britiske øer, og at de styrede mod hungersnød og epidemier. Men da den sidste verdenskrig startede i 1939 levede der halvtreds millioner mennesker på de britiske øer, og levestandarden var usammenligneligt højere, end den var i 1750. Det var en virkning af industrialiseringen, en ret ufuldstændig betegnelse.

Britanniens fremskridt blev skabt ved at forøge pro persona investeringen af kapital. Som jeg sagde før: Der er kun én måde, en nation kan opnå velstand på: Hvis man øger kapitalen, øger man arbejdskraftens marginale produktivitet, og virkningen er, at reallønnen stiger.

I en verden uden hindringer for ind- og udvandring ville der være en tendens over hele verden til udligning af lønningerne. Hvis der ikke var ind- og udvandringshindringer i dag, ville tyve millioner mennesker sandsynligvis prøve at nå frem til de Forenede Stater hvert år for at opnå højere lønninger. Indvandringen ville reducere lønningerne i U.S.A. og hæve dem i an-

dre lande.

Jeg har ikke tid til at behandle problemet med ind- og udvandringsbarrierer. Men jeg vil gerne sige, at der findes en anden metode til udjævning af lønningerne over hele verden. Denne anden metode, der virker trods mangelen på frihed til at rejse, hvorhen man vil, er rejsefriheden for kapitalen.

Kapitalister har en tendens til at flytte til de lande, hvor der er masser af arbejdskraft til rådighed, og hvor lønnen er rimelig. Og i kraft af den kendsgerning at de bringer kapital ind i disse lande, bringer de en tendens til højere lønninger. Det har virket tidligere, og det vil virke i fremtiden, på samme måde.

Da britisk kapital først blev investeret, i for eksempel Østrig eller Bolivia, var lønningerne dér meget, meget lavere end de var i Storbritannien. Men denne ekstra investering medførte en tendens til højere lønninger i disse lande. Og en sådan tendens var fremherskende overalt i verden. Det er velkendt, at da United Fruit-selskabet kom til Guatemala, var det umiddelbare resultat en almindelig tendens mod højere lønninger, begyndende med de lønninger, som United Fruit betalte og som tvang andre arbejdsgivere til også at betale højere lønninger.

Derfor er der ingen grund til at være pessimistisk med hensyn til de „underudviklede“ landes fremtid.

Jeg er helt enig med kommunisterne og fagforeningerne når de siger: "Det, vi har brug for, er en højere levestandard." For kort tid siden udgav en professor en bog i U.S.A., hvori han skrev: "Nu har vi nok af alting, hvorfor skal verdens folk dog stadig arbejde så hårdt? Vi har allerede alting." Jeg er ikke i tvivl om, at denne professor har alt, hvad han behøver, men der er andre mennesker i andre lande, også mange i U.S.A., som ønsker og burde have en højere levestandard.

Udenfor U.S.A. – i Latinamerika og endnu mere i Asien og Afrika – ønsker alle at se forholdene forbedret i deres eget land. En højere levestandard bringer også en højere standard af kultur og civilisation med sig.

Derfor er jeg helt indforstået med, at det endelige mål må være at højne levestandarden overalt. Men jeg er ikke indforstået med de metoder, der bliver anvendt for at nå dette mål. Hvilke metoder vil faktisk nå målet? Ikke protektionisme, ikke regeringsindblanding, ikke socialisme, og så sandelig ikke fagforeningernes voldsmetoder (som med en fin omskrivning kaldes "kollektive forhandlinger", men som reelt er forhandling med en pistol for brystet).

Jeg kan kun se een vej frem mod dette mål! Det er den langsomme metode. Nogle mennesker synes nok, at den er for langsom. Men der er ingen genveje til et jordisk paradys. Det tager tid, og man må arbejde. Men det tager ikke så lang tid, som folk tror, og til slut vil udligningen være en kendsgerning.

Omkring 1840, i den vestlige del af Tyskland, i Schwaben og Württemberg, som dengang var et af de mest industrialiserede områder i verden, sagde man: "Vi kan aldrig nå briternes niveau. Englænderne har et forspring og vil altid være foran os." Tredive år senere sagde briterne: "Vi kan ikke holde til denne konkurrence fra tyskerne. Vi må gøre noget imod den." På den tid var den tyske standard selvfølgelig i kraftig vækst og allerede ved at nærme sig den britiske. Og i dag ligger den tyske indkomst pr. indbygger overhovedet ikke efter den britiske.

I Europas centrum er der et lille land, Schweiz, som naturen har været karrig imod. Det har ingen kulminer, ingen minerale, ingen naturrigdomme. Men dets folk har gennem år-

hundrederne uafbrudt fulgt en kapitalistisk politik. De har udviklet den højeste levestandard i det kontinentale Europa, og deres land rangerer som et af verdens store centre for civilisation. Jeg kan ikke se hvorfor et land som Argentina, som er meget større end Schweiz, både i befolkning og areal, ikke skulle kunne opnå samme høje levestandard efter nogle år med god politik. Men, som jeg har påpeget, politikken må være god.

Oversat af P.H. Bering

Anmeldelser

Per Stig Møllers naturlige orden

Per Stig Møller: *Den Naturlige Orden: Tolv År Som Forandrede Verden*. København: Gyldendal, 1996. 315 pp., hardback.

Per Stig Møller går for at være en stor dansk tænker. Men han manipulerer. I sin nye bog "Den naturlige orden" misbruger han en række liberale filosoffer til sine egne formål.

Per Stig Møllers bog er en rejse tilbage til 1700-tallet. Tilbage til de tolv år (1748-1759), hvor oplysningsfilosofien blomstrede og kom til at præge den vestlige verden frem til i dag. Møller forsøger at gøre en slags status over Oplysningstidens ideer. Umiddelbart virker det meget tilforladeligt. Men han bruger desværre sin bog til at propagandere for sine snævre konservative partipolitiske formål.

Møllers målsætning bliver klar til sidst. "Over for de politiske udfordringer har vi konstateret socialismens, liberalismens og kapitalismens fallit. Tilbage står konservatismen med dens forening af nyt og gammelt".

Uheldigvis kan man sige om konservatismen, hvad Defoe sagde om papismen (katolicismen). "Jeg har hørt om den, men jeg ved ikke, om det er et menneske eller en hest". Derfor er Per Stig Møllers konservatisme nødt til at smykke sig med lånte fjer.

Møller låner et par liberale filosoffer hist og hér, og sørger så iøvrigt for at dæmonisere alt hvad der er "liberalistisk". Det "liberalistiske" skal sættes i bås med egoisme, relativisme og hensynsløshed. Man får på fornemmelsen, at når Møller møder en filosof, der er "ond", gør han systematisk den pågældende til enten socialist eller liberal. Hvis det tilfældigvis viser

sig, at en "god" filosof er liberalist, så er den pågældende derimod ikke så liberalistisk, at det gør noget. "Hvad man ikke kan kalde [Adam] Smith, er i grunden liberalist", bemærker Møller.

Per Stig Møllers manipulationer er nødvendige for at fremstille konservatismen som en seriøs konkurrent til liberalismen. Ved at berøve liberalismen sine fornemmeste filosoffer, forsøger Møller at puste konservatismen op.

Røveri ved højlys dag

Røveri ved højlys dag er dog ikke nok for Per Stig Møller. Han forsøger at give liberalismen det endegyldige dødsstød ved at sætte lighedstegn mellem liberalisme og anarkisme. F.eks. skriver han, at liberalismen "mener, at staten skal opløses" (p. 179). Møller overser bevidst, at det er et gennemgående træk i den liberale tradition at betragte staten som nødvendig – selvom den kan være et onde.

Hvilke egentlige liberalister optræder så overhovedet i Møllers bog? Han vover kun at give ganske få personer den ubehagelige betegnelse. Møller skriver om "[Marquis de] Sade's liberalistiske lystsadisme" (s. 279) og "Sade's libertinsk-liberalistiske romaner, hvor den stærke følger naturens lov og både undertvinger og dresserer den svagere til at opfylde sine lyster" (p. 103).

Sådan er "liberalister" altså. Det kan da godt være, at marquis de Sade så iøvrigt har skrevet positivt om Rousseaus lighedsideal. Det ændrer intet ved, at Møller sætter lighedstegn mellem liberalister og hensynsløse egoistiske væsener, der

opfatter næsten som en maskine til opfyldelse af egen lyst. Men det er forkert. For liberalister går ind for "rule of law". Ikke for blodigt anarki.

Per Stig Møller gør også den amerikanske 1700-tals oprører Thomas Paine til repræsentant for den liberale tanke. Det er en sandhed med modifikationer. Nok kan Paine med rette betragtes som et væsentligt medlem den liberale familie, men Møller skulle prøve at læse kapitel 5 i et af Paine's kendteste skrifter, *Rights of Man*. Her foreslår Paine at indføre progressiv beskatning. Og Paine lancerer tanken om, at hvis et menneske er rigt, så må andre af den grund være fattige. Ikke så underligt, at Labours tidligere leder Michael Foot var ærespræsident i det engelske Thomas Paine Society.

Endelig kalder Møller præsten Thomas Malthus for liberalist. Meget, meget morsomt i betragtning af, at Malthus var en af de første fortalere for "grænser for vækst"! I det hele taget hænger Per Stig Møllers argumentation ikke sammen.

Logiske tricks

Til gengæld er han god til at bruge elementære logiske tricks. Møllers metode er meget enkel. Den tager sit udgangspunkt i Edmund Burke, som oftest regnes for konservativ. Møller går derefter systematisk til værk. De tænkere og filosoffer, der siger noget pænt om Burke må jo være konservative! På den konto bliver både Adam Smith og den mere nutidige F.A. Hayek hevet over i den konservative lejr.

Det er et besynderligt ræsonnement. Det ville svare til at sige følgende: Informations lederskribent Ejvind Larsen kan godt lide Per Stig Møllers tanker. Derfor må den gamle socialist Ejvind Larsen være konservativ. I virkeligheden er det måske omvendt. Man behøver ikke undre sig over, at Møller fik overrakt Brandes-prisen med en dertil hørende smuk motivationstale af Informations Klaus Birkholm (tidl. VS).

"De liberale og konservative må huske, at de ikke er liberalister" skriver Per Stig Møller. For at underbygge den formaning trækker han en række nutidige filosoffer på banen.

F.A. Hayek er en af de filosoffer, som Møller misbruger allermost til at kritisere liberalismen. Men Møller skjuler for læseren, at Hayek betragtede sig selv som liberalist. I hovedværket *The Constitution of Liberty* brugte Hayek et helt kapitel på at forklare, hvorfor han var klassisk liberal – d.v.s. liberalist – og netop ikke konservativ. I samme kapitel forklarede Hayek i øvrigt, hvorfor Burke var Whig (liberal) og ikke Tory (konservativ).

Hayek angreb konservatismen for dens uvilje mod reformer af det bestående, og han nævnte udtrykkeligt den konservative angst for at slippe markedskræfterne løs. Han troede netop på den "usynlige hånd". Alligevel bruger Per Stig Møller nu Hayek til at kritisere tanken om den usynlige hånd! Det grænser til voldtægt.

Møller påstår, at Hayek anså liberalismen for at bære hovedansvaret for socialismens triumf. Det skyldes ifølge Møller, at liberalismen erstattede sit moralske udgangspunkt med kapitalismens ubønhørlige orden.

Men Møller "fejllæser" totalt Hayek, når han tager ham til indtægt for, at liberalismen "har fremkaldt så store forskelle, at reaktionen måtte komme" (p. 233). Hayek mente netop, at den 1800-tals-kapitalisme, der skabte proletariatet, var gavnlig. Det var jo takket være kapitalismen, at proletariatet overhovedet kunne overleve. Før i tiden kunne man kun overleve, hvis man ejede noget. Nu kan man overleve ved hjælp af sit

arbejde.

På den baggrund er det hylende morsomt, at Møller har kastet sin kærlighed på en liberalistisk filosof som Hayek. Per Stig Møller kan i hvert fald ikke tage Hayek til indtægt for at markedet skulle udbytte de svage. Hayek advokerede bestemt ikke for omfordeling af denne verdens goder. Tværtimod tog han afstand fra alle tanker om "social retfærdighed". Hayek mente, at behård kapitalisme stillede de svageste bedre.

Møller er "for" smart

I det hele taget bærer Per Stig Møllers omgang med Hayek præg af manipulation ud i det ekstreme. Møller fremhæver f.eks. Hayeks uenighed med Milton Friedman. Men den uenighed skyldes bestemt ikke, at Hayek var mere "moderat" end Friedman.

Hayek kritiserede Friedmans tro på, at økonomien kan styres ved hjælp af aggregerede størrelser såsom pengemængden. Det var af lignende grunde, at Hayek angreb Keynes. Hayek skrev f.eks. i *Law, Legislation and Liberty* (Vol. III, p. 56), at staten traditionelt har haft monopol på to områder, hvor det aldrig har været til gavn for befolkningen – postvæsen og penge. I det hele taget var Hayek så liberalistisk på det pengepolitiske område, at han gik ind for en privatisering af valutaerne! Et af hans skrifter hedder i øvrigt *The Denationalization of Money* (IEA, 1978).

Det er som om Møller ikke har forstået Hayeks dybt liberalistiske kritik af Milton Friedman. Trods statens onder tror Friedman jo stadig på statslig pengepolitik i form af en pengepolitisk "regel". Hayek gik langt videre.

Men ved at få Hayek over på den konservative side, kan Per Stig Møller behændigt påstå, at "socialismen, kommunismen og liberalismen stolede alt for meget på den menneskelige forstand". Meget smart, men helt forkert. For liberalisten Hayek baserede netop sin liberale filosofi på, at statens magt skulle være begrænset, fordi mennesker var uvidende.

Krampagtig konservativ propaganda

Møller erklærer den moderne liberalisme syndig. "Den moderne liberalismes synd består tydeligvis i, at den har glemt de liberale sociale og moralske forudsætninger" (p. 297). Men hvad er der "syndigt" i ejendomsret? Hvad er der syndigt i at råde over penge, som man af egen fri vilje kan gøre godt med? Liberalismen blev netop til som følge af indignation over statslig indblanding.

Men det er åbenbart også Per Stig Møllers formål at sætte liberalister i bås med totalitære tænkere. Således skriver han om Den franske Revolution: "Den politiske frihed endte i terror. Ligesom den erotiske i marquis de Sades romaner, hvori selvdyrkelsen kulminerede med udslettelsen af næsten. Sådan som det ofte er gået i det økonomiske liv" (p. 13).

Men hvad i alverden har revolution og undertrykkelse at gøre med økonomisk frihed? Hvilken selvdyrkelse i det økonomiske liv tænker Møller egentlig på? Tænker han på respekten for den private ejendomsret og på konsekvenserne af den? Det virker som om han har købt den klassiske socialistiske påstand om, at liberalismens frie marked ender i udbytning af de svage.

Møller kritiserer yderligere de liberale for at være relativister. "Det moderne liberale menneske bryster sig af sin relativisme og anerkender alt som ligeværdigt". Igen en behændig

manipulation. Det er nemlig svært at opdrive en eneste liberal filosof i det tyvende århundrede, der betragter sig selv som relativist. Især ikke de mest liberalistiske som f.eks. Robert Nozick, der antager at mennesker har rettigheder, ingen må krænke.

Kort sagt . . .

Per Stig Møllers bog er præget af en bunke selvmodsigelser og ondsindede misforståelser. Liberalismen skydes alt ondt i skoen på én gang. Den moderne liberalismes synd består ifølge Møller i, at den har glemt de liberales sociale og moralske forudsætninger. "Den liberale tanke har ladet sig erobre indefra af Malthus' kapitalisme, der afviste, at staten skal tage sig af taberne".

På den anden side er det også de liberales skyld, at vi har befolkningsekspllosion – netop fordi man tager sig af taberne. "De liberale ideer om medmenneskelighed og menneske-

rettigheder førte til, at WHO og alle nødhjælpsorganisationerne gav sig til at vaccinere og forbedre sundheden i den tredje verden, så befolkningstallet bare løb fra alt og alle".

Disse to modsatrettede påstande står faktisk at læse på samme side i Møllers bog! Kort sagt er Per Stig Møller bog noget vrøvl i alle de passager, hvor han krampagtigt forsøger at propagandere for konservatismen. Det er som om Møller ikke kan forlige sig med, at dygtige filosoffer som f.eks. Hayek valgte at kalde sig liberale frem for konservative.

Trods Per Stig Møllers manipulationer kan man dog glæde sig over, at han har taget Hayek til sit hjerte. Det ville være meget godt, hvis liberale og konservative kan finde et fælles ideologisk udgangspunkt hos Hayek.

Christopher Arzrouni

Isolationisme i amerikansk udenrigspolitik

Nils Bjerre-Poulsen & Peter Kurrild-Klitgaard: *American Isolationism: From Old to New*, Uppsala North American Studies Reports #12. Uppsala: The Swedish Institute for North American Studies, Uppsala University Faculty of Arts, 1997. 55 pp.

På trods af U.S.A.s aktivistiske udenrigspolitik efter Anden Verdenskrig har der selv under den Kolde Krig været fortalere for, at U.S.A. skulle minimere sit udenrigspolitiske engagement – særligt i Europa – og kun deltage i konflikter, der havde betydning for den nationale interesse i snæver forstand. Efter den Kolde Krigs afslutning er fortalere for denne isolationistiske udenrigspolitik blevet tydeligere.

Argumenterne for neo-isolationismen indgår i debatten om en omdefinering af amerikansk udenrigspolitik, der ligesom andre staters udenrigspolitik i disse år gennemgår en forandringsproces som følge af afslutningen på den Kolde Krig. Processen har været særlig tydelig i Europa, hvor medlemmer af NATO og Warszawa-pagten stod direkte overfor hinanden, og hvor de østeuropæiske stater efter Murens fald og Sovjetunionens efterfølgende opløsning har gennemgået en transformation fra kommunistiske lydstaten til potentielle EU- og NATO-medlemmer. I Mellemøsten må Israel nu deles med andre aktører om U.S.A.s hjælp og støtte, og end ikke de stater der med deres placering i Asien eller Afrika lå langt fra konflikten europæiske centrum ungar de vanskelige spørgsmål, der knytter sig til en omdefinering af udenrigs- og sikkerhedspolitikken – ofte i sammenhæng med formuleringen af en ny national ideologi. Hele verden var påvirket af konflikten mellem de to supermagter, og følgelig er hele verden påvirket af dens ophør.

En ny publikation fra The Swedish Institute for North American Studies – *American Isolationism: From Old to New* – søger at give et bidrag til en forståelse af den såkaldte neo-isolationisme i amerikansk udenrigspolitik ved at problematisere denne gennem et overblik over de historiske, indenrigspolitiske og regionale dimensioner af isolationisme-begrebet. Publikationen – der er forfattet af Nils Bjerre-Poulsen fra Handelshøjskolen i København og Peter Kurrild-Klitgaard fra Københavns Universitet – rummer mange interessante poin-

ter og oplysninger om isolationismens udvikling, selv om dens omfang på kun 55 sider naturligvis sætter visse rammer for diskussionerne.

Hvad er det så, der ifølge forfatterne traditionelt har karakteriseret den amerikanske isolationisme? For det første har amerikanerne i høj grad forstået sig selv som anderledes end Europa:

"The American self-perception was first of all shaped by its sense of otherness, the notion that it was detached from the political order in Europe and morally superior. The old world was an incurable, inherently wicked and decaying system, engaged in an eternal struggle for power, and it was a moral obligation for America to stay clear of it." (p. 14)

I hvilke dele af den amerikanske befolkning har de isolationistiske idéer været fremherskende? Forfatterne diskuterer regionale, etniske og politiske kriterier til identifikation af den typiske isolationist. Den regionale forklaring fokuserer på bønder og ejere af mindre virksomheder i Midtvesten, der traditionelt forholder sig skeptisk til både store virksomheder og en stor offentlig sektor. Militær mobilisering ses her som en slags unfair konkurrence, der tilgodeser industri- og storbyområder på bekostning af landområderne, og isolationismen udtrykker samtidig mistillid til Østkystens elites kulturelle værdier og økonomiske interesser. Denne forklaring kvalificeres af forfatterne med påpegnings af, at selv om politiske fortalere for isolationisme i høj grad kom fra Midtvesten, så var der også fremtrædende fortalere fra andre dele af U.S.A. – endog den hadede Østkyst. Den etniske forklaring fokuserer på antallet af tysk-amerikanere i de mest kritiske dele af U.S.A. Forfatterne problematiserer denne forklaring ved at nævne forekomsten af isolationisme i de pågældende regioner før krigen mod Tyskland, samt at der var langt flere tilhængere af isolationismen end af Tyskland.

Hvor har isolationisterne traditionelt placeret sig politisk? Dels til højre og dels til venstre i det politiske spektrum lyder svaret fra Bjerre-Poulsen og Kurrild-Klitgaard – og ikke nok med det, de to fløjes argumenter ligner hinanden:

“Both sides argued for a preservation of American values and argued that the wish to save democracy elsewhere, would mean the end of democracy in America. Both sides feared the loss of civil liberties, although they often had different liberties in mind. Both sides expressed a fear of how interventions would transform the role of the state, although their fears went in opposite directions” (pp. 27-28)

Neo-isolationismen adskiller sig fra den traditionelle isolationisme ved i højere grad at betone den nationale interesse og frygten for at skatteydernes penge skal blive spildt og amerikanske jobs truet og udtrykker en frihandelsfjendtlig nationalisme fremfor en bestemt sammenhængende samfundsvisión. Neo-isolationismen afspejler ikke politiske principper “but rather the expected drift after decades of navigation by a lodestar now extinguished” (ibid. 50). Som i den traditionelle isolationisme fokuseres der dog fortsat på at undgå et omfattende udenrigspolitisk engagement i Europa mere end nogen andre steder.

Bjerre-Poulsen og Kurrild-Klitgaard's studie er både interessant og velskrevet og en række af deres pointer fortjener yderligere opmærksomhed af forfatterne selv eller andre. Særlig interessant finder jeg deres brug af Rothbards definition af politik som intervention for at afgrænse isolationisme-begrebet. Endvidere udmærker studiet sig ved at anlægge et længere tidsperspektiv og i højere grad at betone indenrigspolitiske faktorer end hvad der er sædvanligt i debatten om international politik efter den Kolde Krig, herunder diskussionerne af amerikansk udenrigspolitik. I disse analyser er formålet som oftest at sammenligne vilkårene (særligt de eksterne) under og efter den Kolde Krig. Bjerre-Poulsen og Kurrild-Klitgaard minder os om, at der fandtes en verden før afslutningen på Anden Verdenskrig, og at det er værd at beskæftige sig med denne. En yderligere uddybning af den historiske dimension havde været spændende.

Desuden havde det været spændende med en grundigere diskussion af hvilke faktorer, der gennem tiden har afgjort isolationisternes politiske indflydelse. Forfatterne afgrænser sig fra begyndelsen fra de strukturelle teorier om international politik, der i høj grad har sat dagsordenen for debatten om de ændrede udenrigspolitiske vilkår efter den Kolde Krig, og det er således en smule uretfærdigt at angribe dem for ikke at medtage disse. Alligevel ærgrer det mig at Bjerre-Poulsen &

Kurrild-Klitgaard ikke i deres velgennemførte essay har koblet deres egne argumenter til teorier og debatter om international politik. Flere af Bjerre-Poulsen og Kurrild-Klitgaards eksempler kunne tolkes som eksempler på, at det er den eksterne dimension, der er afgørende for udenrigspolitikens udformning og således også for isolationisternes indflydelse. Således nævnes kommunisternes magtovertagelse i Kina og Sovjetunionen som kernevåbenmagt som begivenheder af afgørende betydning for ændringen i U.S.A.s udenrigspolitik efter Anden Verdenskrig, ligesom forfatterne gør opmærksom på Clintons transformation fra en kritiker af Bush administrationens udenrigspolitiske fokus til selv at følge den udenrigspolitiske “mainstream”, da han først var blevet valgt.

En inddragelse af teorier om international politik ville ligeledes være interessant i forbindelse med spørgsmålet om hvordan U.S.A. vil handle som enesupermagt i fremtiden, der er blevet besvaret meget forskelligt af teoretikere, der ellers ligger tæt på hinanden i teoretisk udgangspunkt. Indenfor den såkaldt realistiske skole er der således både blevet argumenteret for, at U.S.A. vil føre en aktiv og egenrådlig politik, som den der er blevet ført i Mellemamerika under den Kolde Krig, og for at U.S.A. vil føre en mere tilbagetrukket rolle i det internationale system, hvor man kun blander sig i konflikter af strategisk betydning. Samtidig kunne en øget fokusering på international politik teori have bidraget til en øget problematisering af konsekvenserne af den førte udenrigspolitik. University of Chicago professoren Stephen Walt har således hævdet, at international politik er karakteriseret ved trusselsbalancering (Stephen M. Walt: *The Origins of Alliances*, Ithaca: Cornell University Press, 1987), og ikke magtbalancering sådan som den realistiske skole normalt antager. Et interessant spørgsmål i denne forbindelse kunne være hvordan amerikansk selvforståelse og tradition – som er i fokus hos Bjerre-Poulsen og Kurrild-Klitgaard – og trusselsperceptioner i international politik – som er i fokus hos Walt – påvirker hinanden, og hvilke konsekvenser dette har for udenrigspolitikken. Mange væsentlige – og svære – spørgsmål drejer sig vel netop om mødet mellem det internationale og det nationale.

Disse pointer ændrer imidlertid ikke ved, at Bjerre-Poulsen og Kurrild-Klitgaard giver en uhyre velskrevet introduktion til den amerikanske isolationismes indenrigspolitiske dimension, der med sit overblik og velvalgte citater er en fornøjelse at læse.

Anders Wivel

Bidragydere til dette nummer

Christopher Arzrouni, cand.scient.pol., er ansat ved en større dansk erhvervsorganisation. Han er medforfatter til flere bøger, senest antologien *Den Moderne Liberalisme* (1997).

Axel Borger pseudonym for en kendt dansk liberalist.

Axel Dam (1868-1936), dr.phil., var medstifter af Retsforbundet, folketingsmedlem og direktør for Statens Pædagogiske Studiesamling. Han var forfatter til utallige afhandlinger spændende fra religion over psykologi og økonomi til retsfilosofi.

Gunnar Jacobsen, cand.phil., er medstifter af *Libertas* og har

gennem en årrække forsket og undervist indenfor politisk teori og politisk økonomi.

Ludwig von Mises (1881-1973), der generelt er anerkendt som en af de største økonomer i dette århundrede, var forfatter til hundredevis af videnskabelige artikler og bøger, bl.a. klassikeren *Human Action* (1949).

Anders Wivel, cand.scient.pol., er ph.d. stipendiat ved Institut for Statskundskab, Københavns Universitet og p.t. ved University of Chicago. Hans speciale er international politik, og han er nyt medlem af redaktionen for dette tidsskrift.

Den synlige hånd

I forbrugernes tjeneste?

Af Axel Borg

De danske forbrugere har en vagthund. For nylig fyldte Forbrugerrådet 50 år. I den alder er selv de bedste vagthunde døde. De "heldigste" hunde fortsætter tilværelsen i udstoppet form. Så står de og skuler med deres glasøjne i en tilfældig retning. Sådan er det også gået med Forbrugerrådet. Hvis en journalist på Aktuelt eller Politiken har brug for nogen, som kan lægge navn til et forudsigeligt krav om indgreb mod erhvervslivet, skal journalisten bare ringe til Benedicte Federspiel eller Kirsten Nielsen – henholdsvis direktør og forkvinde for Forbrugerrådet.

Engang – det siger jubilæumsartiklerne i hvert fald – stod Forbrugerrådet på husmødrenes side i kampen for ordentlige produkter i efterkrigstidens rationerede og planøkonomiske Danmark. I dag er Forbrugerrådet hoppet på samme vogn som reguleringslystne politikere og bedrevidende moralister. Rådet har gjort sig til hoforgan for den mest gennemførte politiske korrekthed. I forbrugernes interesse bekæmper man "sexistisk" reklame med bare kvinder. Næstforkvinden i Forbrugerrådet – som i øvrigt er udpeget af Danske Kvinders Nationalråd – slog for nylig til lyd for, at Danmark skulle støtte Freddy Blaks og Europa Parlamentets kamp mod reklamer à la Perriers Wonderbulles og Tuborgs gyldne damer. Som om forbrugeren – eller produktet for den sags skyld – kan tage skade af de gratis glæder.

Samme snerpede holdning genfinder man i Forbrugerrådets kamp mod tilgift og rabatter. I forbrugernes interesse bekæmper man de små gaver, som forretningerne uddeler til deres kunder. SAS bliver kritiseret for sine loyalitetsprogrammer, der "binder" kunderne med løfter om bonuspoints o.s.v. Stod det til rådet, ville det snart være slut med at købe ti liter benzin og få en bamse, et sæt knive – eller hvad det nu er, man kan risikere at få smidt i hovedet. I det hele taget er det som om forbrugernes valg skal begrænses mest muligt – også selvom det burde være en menneskret at vælge junk. Virksomhederne tilbyder selvfølgelig ikke kunderne produkter for deres blå øjnes skyld. Rabatter, tilgift o.s.v. er et led i en kynisk markedsføringsstrategi. Og hvad så? SAS kan fravælges til fordel for Virgin eller et andet billigselskab. Shell kan fravælges til fordel for det dér selskab, der reklamerer med, at de ikke har "rabatter og bonusfis – alligevel så får du det til nettopris".

Det er som om, Forbrugerrådet ikke har opdaget, at de

begrænser forbrugernes muligheder ved at hindre virksomhederne i at tilbyde forbrugeren "kompensationer" såsom rabatter, gaver, points o.s.v. Ofte kan virksomhederne opnå gevinster ved at disponere deres produktion eller salg mere jævnt. Derfor er de fristet til at lokke forbrugeren til at "binde" sig til i perioder at købe bestemte produkter. Rabatter, reklamer m.m. er blot led i en byttemandel, hvor forbrugeren i en vis udstrækning opnår lavere priser. Alternativet til "bindinger" er ganske enkelt dyrere produkter. Bindinger virker odiøst, når der er tale om flyrejser og benzin. Men har Forbrugerrådet nogensinde lagt mærke til Gyldendals Bogklub og Nationalencyklopedien? Det tror jeg, men det er jo "produkter", der falder i det bedre borgerskabs begavede smag. Hér skal fr. Federspiel og fr. Nielsen nok ikke skabe sig fjender, for den slags mennesker kan jo tænke selv. Nej, Forbrugerrådets primære opgave er at frelse de stakkels fjolser, der kan lide Kanal Danmark og DR's Poplic Service.

Forbrugerrådet er i særlig grad begyndt at svinge sin pisk over de elektroniske medier. TV3 bliver kritiseret for sine reklameblokke i programmerne. Disney, Lego og Kelloggs bliver kritiseret for deres interaktive spil på Internettet, fordi de påvirker børn. Hidtil har EU bestemt, at reguleringen af TV-signaler m.m. skulle følge et "sendelands-princip". Det indebærer, at man fra London (eller Angola) kan sende stort set hvad som helst til de sagesløse danskere. Nu tyder noget imidlertid på, at EU vil begynde at fortolke reglerne anderledes, sådan så danske myndigheder i princippet i hvert fald vil kunne gribe ind over for "vildledende reklame" – muligvis mere. Vildledende reklame er et interessant begreb. Muligvis er det en pleonasm, fordi reklame altid i sig selv er vildledende, hvis man anlægger Forbrugerrådets synsvinkel. Hvem har f.eks. nogensinde set en Mars Bar på Mars?

Det er som om, Forbrugerrådet ikke har forstået, hvad det er, der finansierer de nye elektroniske muligheder. Og Forbrugerrådet anerkender åbenbart ikke, at forbrugeren er i stand til at vælge selv. TV3 kan fravælges ved et tryk på en tast. Det samme kan Disneys og Kelloggs reklamer på nettet. Man kan vel ikke påstå, at det er virksomhederne, der trænger sig ind på skærmen i forbrugernes lille hjem, tænder fjernsynet eller computeren og placerer den sagesløse fru Jensen i en spændetrøje foran. Forbrugeren tænker kritisk og er i stigende grad begyndt at fravælge de kanaler, der afbryder udsendelserne med lange reklameblokke.

I dag er Forbrugerrådet dermed blevet forbrugernes værste fjende. Derfor er tiden kommet til at tage konsekvensen og kappe enhver offentlig bevilling til Forbrugerrådet.